

Offprint

Studia Biblica Slovaca je recenzovaný vedecký časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník VII (2015), číslo 2

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Vedecké kolégium/Advisor board: Reimund BIERINGER (Leuven, B) – Georg BRAULIK OSB (Wien, A) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Massimo GRILLI (Roma, I) – Leslie HOPPE OFM (Chicago, USA)

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)
Zástupca šéfredaktora: Jozef JANČOVIČ (Bratislava)
Redaktor pre recenzie: František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie)
Výkonný redaktor: Martina KORYTIAKOVÁ (Roma, I)

Redakčná rada/Editorial board: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Juraj FENÍK (Košice) – Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Košice) – Peter JUHÁS (Wien, A) – Branislav KLUSKA (Ružomberok) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Detroit, USA) – Jaroslav RINDOŠ (Bratislava) – Milan SOVA (Bratislava) – Jozef TIŇO (Bratislava) – Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Jazyková úprava: Dušan Rončák
Obálka: Martin Mičko

Na príprave publikácie sa podieľali aj Lionel Goh, Dagmar Kráľová FMA a Lucilla Tongeľová SDR.

Príspevky v slovenčine, češtine a v angličtine (od zahraničných autorov) alebo knihy na recenziu prosíme poslať na adresu redakcie *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), redakcia@biblica.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe, podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word. Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený abstraktom a jeho anglickou verziou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine/češtine a angličtine, zoznamom bibliografie a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Upresňujúce podmienky pre prispievateľov sú dostupné www.biblica.sk.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014

Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 12/2015.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Bezhraničné Božie odpustenie?

Hebrejský koreň *slḥ* a jeho grécke preklady ako základný prvok teológie Starého zákona o odpustení

Blažej Štrba

Ján Krstiteľ ohlasoval potrebu *obrátania* na odpustenie hriechov (Mk 1,4). Keď Ježiš ochrnutému povedal, že sú mu odpustené hriechy (2,5), odborníci na Tóru promptne reagovali, že nik okrem Boha nemôže odpúšťať hriechy (v. 7). Z iných Ježišových slov vyplýva, že dokonca jeden typ hriechu vôbec nemôže byť odpustený – keď sa človek uzatvorí voči Bohu (porov. 3,29). Iná otázka budila väčší záujem už v Ježišových časoch a budí ho i v súčasnosti: „Kto môže byť spasený?“ (10,26 a par.). Jej zámer v jej literárnom kontexte je trochu negatívny, lebo predkladá odpovede na otázku, kto *nebude* spasený. Otázka spásy súvisí i s otázkou odpustenia hriechov a v Roku milosrdenstva bude predmetom rôznych stretnutí.

Spása však úzko súvisí s osobnou disponibilitou človeka na Božie konanie a tiež s obrazom Boha, ktorého vyznáva, resp. s vierovyznaním, či Boh niečo môže neodpustiť. Tieto dva rozmery podstatne ovplyvňujú riešenie teologického problému o spásu človeka. Náš prieskum chce prispieť k teologickej debate o druhom rozmere – o Božom odpustení. V prvom rade závisí od samotného Boha, ako je to so spásou človeka. Preto sa nám zdá nevyhnutné a podstatné skúmať otázku Božieho odpustenia *predovšetkým* podľa Božieho zjavenia. Božie odpustenie, ktoré je súčasťou ohlasovania dobrej zvesti (Lk 4,18), má už korene v teológii Starého zákona. Náuka podľa Písma zjavuje Božie milosrdenstvo spoľahlivejšie ako len určité výroky jednotlivcov, ktoré viac apelujú na človeka a menej opisujú Božie charakteristiky¹. Nebudujú

---

¹ Portál <https://www.lifenews.sk/> publikoval výroky biblicko-cirkevnej tradície s názvom *Nie všetci budú spasení I. – III.* [cit. 2015-10-07], ale v ani jednom z nich nepredkladá napríklad 11-krát sa vyskytujúcu formulu milosti už v Starom zákone alebo mnohé iné teologicky podstatne dôležitejšie výroky zo Starého zákona, ktoré hovoria o Božom odpustení. Uvádza len štyri (!) odkazy zo SZ: Iz 10,19; 17,5-6; 24,13; Kaz 1,15.

poznanie o Bohu a očakávajú len odpoveď od človeka. Nekritickým čítaním podobných výrokov sa tvorí skreslený obraz Boha, a teda aj neisté učenie o spáse.

Cieľom tohto prieskumu je pokúsiť sa zodpovedať otázku, či možno stanoviť Bohu hranice odpúšťania. Nevyhnutne vymedzíme náš výskum. Kvôli komplexnosti teologickej otázky budeme skúmať len židovskú tradíciu, ktorú obsahuje kánon Starého zákona. Dôraz dáme na masoretský text a na následnú teologickú tradíciu v Septuaginte. Najprv (1) vymedzíme pole prieskumu lexikálne na slovo odpustiť, resp. odpustenie. Potom budeme postupne skúmať jeho výskyt a význam v hebrejskej Biblii: (2) najprv v Pentateuchu, (3) potom v Prorokoch a (4) napokon v Spisoch. (5) Posledná analytická časť preskúma prekladové, resp. interpretačné voľby Septuaginty. V (6) záverečnom uvažovaní sa pokúsime poukázať na smer, ktorým sa skutočnosť Božieho odpustenia uberala v neskorších textoch.

1 Lexikálne vymedzenie prieskumu

V modernej hebrejščine sa používa na ospravedlnenie slovo הִלֵּיף , s významom prepáč(te), resp. pardon. Hoci toto podstatné meno sa vyskytuje v Starom zákone len trikrát, ten istý slovotvorný základ הִלֵּף *slh* sa v ňom objavuje oveľa častejšie. Podmetom činnosti vyjadrenej slovesom הִלֵּיף *salah* „odpustiť“ je vždy iba Boh. Podľa J. Hausmannovej má sloveso הִלֵּיף etymologicky črtu obmytia, očistenia; podporuje to aj jeho akkadský predchodca *salāhu(m)* „pokropiť, obmyť“ (porov. *CAD S*, 85-86) alebo arabský ekvivalent *slh* „zbaviť šiat“² (? protosemitský *s^llh* „strhať [z kože?]“³). O ugaritskom výraze *slh npš* v údajne rituálnom texte (*KTU* 1.46⁴) s významom „odpustenie (duši)“⁵ sa vedú diskusie. V hebrejskej Biblii majú teda všetky výskyty slovotvorného koreňa הִלֵּיף *slh* teologický ráz, pochádzajú prevažne z (po)exilového obdobia a v žiadnom prípade sa týmto slovom nevyjadruje odpustenie medzi ľuďmi navzájom⁶. Slovníky jednohlasne prekladajú sloveso ako „odpustiť“, „prepáčiť“ (BDB 699; *DCH* IV, 160-161), tiež „byť zhovievavý“ (*HALOT* II, 757). Synonymný výraz

² HAUSMANN, הִלֵּיף , 259.

³ Porov. TROPPER, *Ugaritische Grammatik*, 109.

⁴ DIETRICH – LORETZ – SANMARTIN, *Die keilalphabetischen Texte*, 83-84.

⁵ OLMO LETE – SANMARTÍN, *A Dictionary of the Ugaritic*, 761.

⁶ Porov. HAUSMANN, הִלֵּיף , 259. SUNG, *Vergebung*, 20, 22-23, radí 2Kr 5,18.18; 24,4; Jer 5,1.7; Am 7,2; Ž 25,11 k predexilovým textom.

נָשָׂא (ל)עוֹן⁷ „zniest'/odniest'/sňať vinu (resp. trest)“⁸, v zmysle odstrániť, „odpustiť“ (BDB 671; HALOT II, 726; DCH V, 766) alebo „odniest' (si) vinu (resp. trest [za ňu])“ v zmysle (od)niest' si dôsledky (HALOT II, 726; DCH V, 765)⁹, ktorý nie je predmetom našej štúdie, dáva väčší dôraz na to, čo sa urobí s hriechom, resp. vinou, na rozdiel od koreňa נָשָׂא, ktorý vyjadruje väčší záujem o previnilca.

Pokiaľ ide o numerický výskyt slovesa „odpúšťať“ נָשָׂא, tak zo 47 prípadov (raz ako slovesné adjektívum „odpúšťajúci“ v Ž 86) sa 20-krát nachádza v Pentateuchu (1x Ex; 10x Lv; 8x Nm; 1x Dt), 8-krát v 1–2Kr, raz v Iz; 6-krát v Jer; raz v Am; 3-krát v Ž; raz v Nár, raz v Dan a 6-krát 2Krn. Niektoré texty nasvedčujú, že jestvoval postupný vývoj teologického chápania tohto pojmu už v rámci jeho použitia v hebrejskom texte¹⁰. Nominálna forma נִשְׂוֹת „odpustenie“ (BDB 699; HALOT II, 757; DCH VI, 161) sa objavuje trikrát v hebrejskej Biblii – v Ž 130,4; Neh 9,17 a Dan 9,9. Všetky tri výskyty sú v neskorých textoch, čo zodpovedá pokročilému stupňu¹¹ teologickej reflexie v danej veci¹².

⁷ Predložka ל je indikátor predmetu, najmä v neskorších textoch; JM § 125k.

⁸ GESENIUS, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch*, 851. Pre ďalšie synonymá, porov. STAMM, נָשָׂא, 152-153.

⁹ Okrem toho, podľa REZETKO – YOUNG, *Historical Linguistics*, 410, v prípade slovesa נָשָׂא jestvuje v neskorších textoch lexikalizačný posun, t. j. z gramatickej na lexikálnu štruktúru, z významu „sňať hriech“, „odpustiť“ na „niest' hriech“, ako napr. v Iz 53,12.

¹⁰ Hutný prierez hebrejskými textami ponúka SCHÜLE, *An der Grenze*, 309-329.

¹¹ Substantívum patrí do odvođenín typu *qatīl* (JM § 88b), vyjadrujú väčšinou *nomen actionis* (pre ž. r. *qatīlā*), sú časté v mišnaickej hebrejčine a zriedkavé v biblickej hebrejčine; FOX, *Semitic noun patterns*, 193. Naše substantívum sa vyskytuje v neskorších poexilových textoch. Okrem toho aj plurál nášho substantíva v dvoch prípadoch – Neh 9,17 a Dan 9,19 – dosvedčuje, že ide o abstraktné podstatné meno (porov. IBHS, 121), z neskoršieho obdobia. PLÖGER, *Daniel*, 137-139, považuje modlitbu Dan 9,4-20 za neskoršiu interpoláciu, i keď ju považuje za organickú súčasť (“ein organischer Bestandteil”) kapitoly.

¹² Výskyt substantíva v MS A Sir 5,5 a slovesa v MS A Sir 16,11 (BEENTJES, *Ben Sira*, 26, 46; BEENTJES, *God's Mercy*, 104-106, 109) a plurál v Dan 9,9 to podporuje.

2 Pentateuch

V Pentateuchu sa niektoré výskyty slovesa „odpustiť“ nachádzajú v kľúčových statiach kníh ako napr. v bezprostrednom kontexte formuly milosti (Ex 34,9; Nm 14,9), v náuke o obetách (Lv 4–5) alebo v časti obnovenia zmluvy v Dt 29.

2.1 Exodus

Jediný výskyt slovesa „odpustiť“ v Ex sa objavuje v Mojžišovej prosbe po veľkom zjavení Božích atribútov v 34,5-9. Motív odpustenia spolu s formulou milosti tvoria podstatnú súčasť epizódy o modloslužobnom hriechu so zlatým teľaťom (Ex 32–34), ktorá prešla viacerými redakciami¹³. Vo formule milosti 34,6-7 sa PÁN predstavuje ako ľútostivý (súcíti s nešťastným), milostivý (je darcom milosti), neunáhli sa s trestom (pomalý v hneve) a veľký vo svojej blahovôľnej dobrosrdečnosti a dôveryhodnosti (milosrdný). Vďaka posledným dvom vlastnostiam dokáže sňať vinu, previnenie a hriech tisícim, ale postihne vinu *len* do tretieho – štvrtého pokolenia. Po tomto zjavení sa Mojžiš poklonil PÁNOVI a hoci mu on udelil milosť, Mojžiš žiadal o odpustenie (viny a hriechu) pre všetok ľud.

Na prvý pohľad by sa zdalo, akoby bezprostredné Božie zjavenie jeho mena vo vv. 6-7 nezahŕňalo to, o čo Mojžiš žiada¹⁴. Fakticky však z formuly milosti vyplýva, že jestvujú priestupky, ktoré majú kolektívny negatívny dopad, a teda narušujú vzťah medzi PÁNOM a jeho ľudom (v. 7). Vo v. 10 PÁN výslovne potvrdzuje, že rozhodne uzavrie opätovne zmluvu s tým ľudom, ktorý Mojžiš predstavil v predchádzajúcom v. 9 veľmi realisticky ako hriešny. Z tohto dialógu medzi Bohom a Mojžišom vyplýva, že dve vyjadrenia „sňať vinu“ (v. 7) a „odpustiť“ (v. 9) nie sú celkom synonymá a podľa W. Moberleyho nie je medzi nimi ani žiadny literárny súvis¹⁵. Podobne dôvodí Ch. Dohmen, že Mojžiš vo v. 9 slovami „Ak som našiel milosť v твоjich očiach“ sa vracia až k PÁNOVÝM slovám v 33,13.16.17, ale nie preto, aby pokračoval v onom započatom dialógu, ale aby s uznaním zjavenia Božieho mena (34,6-7) prosil o odpustenie, a tak

¹³ JOHNSTONE, *From the Mountain*, 449-467; MARK, *Mein Angesicht*, 524-536, nazval stať Ex 34,8-10 „Zázrak odpustenia ako druhá šanca“.

¹⁴ Porov. SCHÜLE, *An der Grenze*, 325.

¹⁵ MOBERLEY, *At the Mountain*, 140. Porov. SCORALICK, *Gottes Güte*, 57.

docielil uzmierenie PÁNA, aby on išiel opäť uprostred nich¹⁶. Teda hoci formula milosti dáva dôraz na odstránenie viny, to neznamená, že Boh automaticky odpustí. Ani Mojžiš nechápe informáciu ako oznam o odpustení, a preto sám požaduje pre ľud odpustenie. Inými slovami, PÁNOVO konštatovanie o sebe ešte neznamená jeho samočinné a neosobné konanie. Vyžaduje akoby vedomý podnet zvonka. Mojžišova prosba o odpustenie vo v. 9 dobre zapadá do nesmiernej vznešenosti PÁNOVHO mena podľa 34,6-7 a do predchádzajúceho dialógu. Mojžiš teda vie, že PÁN sníme vinu ľudu, ale žiadosť o odpustenie zrejme má v sebe inú črtu – akoby ňou malo ísť o celkové zrušenie zoznamu hriechov ľudu. Okrem toho, to čím Mojžiš opodstatňuje svoju prosbu, je tvrdošijnosť ľudu, ktorá bude opakovane pôsobiť negatívne a hriešne. Teda, na základe pravdy z formuly milosti, PÁN by mal odpustiť, aj keď ľud je hriešny a nezaslúžil by si to¹⁷.

Krátky dialóg predstavuje mimoriadne vážne teologické tvrdenie. Mojžiš nepodmieňuje prosbu o odpustenie žiadnym pozitívnym postojom a konaním zo strany ľudu – odpustenie ponecháva na PÁNOVO rozhodnutie. Navyše, realisticky a bez ilúzií opisuje ľud ako tvrdošijný v prítomnosti i v budúcnosti. Tento ľud veľmi ľahko zatúži po egyptských hrncoch a bez ostychu bude vzývať iných bohov. Bude náchylný konať tak hriešne ako pri udalosti so zlatým teľaťom. Naproti tomu PÁN nebude počítat' s možnosťou nového ľudu z Mojžišovho pokolenia (ako to mienil v 32,10), ale svoju zmluvu obnoví s týmto hriešnym ľudom¹⁸. Sinajská zmluva teda nepočíta s možnosťou, akým by ľud mal alebo mohol byť, ale so skutočnosťou takou, akým ľud je. Odpustenie v obnovenej Sinajskej zmluve je jej vnútornou bezpodmienečnou súčasťou, s ktorou PÁN počíta. PÁN tak zjavuje Mojžišovi, že odpustenie vín a hriechov tvorí súčasť divu, ktorému niet páru v stvorení (34,10; Mich 7,14-20).

2.2 *Levitikus*

Situácia so slovesom „odpustiť“ má špecifický kňazský ráz v Knihe Levitikus. Jeho 10-násobný výskyt (všetky v nifal) ho dáva do úzkeho súvisu s kultom. Deväťkrát sa nachádza v Lv 4–5 a všetky výskyty súvisia s predpismi o obetách za hriech a za previnenia (4,20.26.31.35; 5,10.13.16.18.26). Okrem

---

¹⁶ DOHMEN, *Exodus 19–40*, 356.

¹⁷ Dobre to vystihol preklad: „*Iste*, je to ľud tvrdej šije“ (porov. TIŇO, *Exodus*, 824) (kurzíva pridaná).

¹⁸ Porov. MOBERLY, *At the Mountain*, 89.

prípade 5,26 „odpustiť“ vždy súvisí s hriechmi, resp. prečinmi, vykonanými neúmyselne alebo nevedome. Previnená osoba sa o nich dozvedela až neskôr.

Prvý prípad (4,20) hovorí o odpustení celej izraelskej pospolitosti za určité bližšie nešpecifikované previnenie; avšak odpusteniu predchádza kňazský obrad, ktorý vedie k uznaniu Boha ako odpúšťajúceho¹⁹. Aj v nasledujúcom prípade sa odpustí jednotlivcovi – vodcovi (v. 26), ktorý sa nevedomky previnil proti PÁNOVMU príkazu. Podobne aj v ďalších dvoch prípadoch sa odpustí i jednotlivcovi (vv. 31,35), ktorý sa previnil proti bližšie neurčenému Božiemu príkazu. Nasledujúci prípad odpustenia (5,10.13) sa aplikuje na osobu, ktorá bola svedkom nejakého preklínania, a neoznámila to, alebo sa dotkla niečoho nečistého, alebo unáhlene prisahala. Vo v. 16 sa hovorí o odpustení osobe, ktorá neúmyselne spreneverila posvätné veci a vo v. 18 sa opäť všeobecne hovorí o odpustení osobe, ktorá prestúpila nejaký PÁNOV príkaz. Aj v prípade osoby, ktorá prestúpila príkaz voči majetku inej osoby (5,20-26[6,1-7]), je možné odpustenie (v. 26[v. 7]), a to za predpokladu, že kňaz vykoná celý obrad. Desiaty prípad, v ktorom je potrebné odpustenie, sa týka muža, ktorý súložil so ženou otrokyňou, ktorá nebola vyslobodená (19,20-22). Aj jemu je odpustené; pod podmienkou vykonania celého obradu uzmierenia (v. 22).

Vo všetkých spomenutých prípadoch použití slovesa „odpustiť“ v pasívnej podobe (וַיִּסְלַח „a bude [im/mu] odpustené“, resp. „a odpustí sa im/mu“) predchádza sloveso uzmierenia כָּפַר. Obidva spomenuté termíny figurujú na konci opisu viacerých obradov. B. Janowski nazval túto súslednosť ako dvojčlennú uzmierovaco-odpúšťajúcu formulu²⁰. Zatiaľ čo prvú činnosť, „uzmierenie“, vykonáva kňaz, podmetom druhej činnosti, hoci nie je gramaticky vyjadrený, je PÁN. Naviac, ani v jednom z prípadov sa nepíše, o čo pri odpustení ide (na rozdiel od iných prípadov mimo Pentateuchu). Skúmané sloveso „odpustiť“ v týchto prípadoch podľa J. Milgroma nezahŕňa len odpustenie, ale aj očistenie vzťahu s Bohom znečisteného priestupkom²¹. Celý zmierovací obrad má viaceré konštitutívne prvky zamerané na hriech a odčinenie jeho dôsledkov²².

¹⁹ JANOWSKI, *Sühne als Heilsgeschehen*, 254.

²⁰ JANOWSKI, *Sühne als Heilsgeschehen*, 251-255. Pokiaľ ide o syntaktické formy obidvoch slovies – weqatal – vo všetkých prípadoch, tie vyjadrujú opakovanú činnosť; ide o habituálne činnosti. Porov. NICCACCI, *Consecutive Waw*, 570.

²¹ MILGROM, *Leviticus 1-16*, 245; porov. MILGROM, *Leviticus 17-22*, 1665.

²² Naproti tomu existujú obrady, v ktorých sa opakovane nachádza sloveso „uzmierenie“ (porov. Lv 12-15; 16), ale nevyskytuje sa v nich ani raz sloveso „odpustiť“.

Uvedené fakty a skutočnosť neúmyselného a nevedomého priestupku v Lv 4–5 a podobne aj v Lv 19 nasvedčujú tomu, že skúmaný termín חָטָא vyjadruje zmysluplne v týchto textoch skôr prepáčenie za neúmyselné chybné konanie než odpustenie za vedomé a úmyselné previnenia.

2.3 Numeri

V Knihe Numeri možno osem výskytov slovesa rozdeliť do dvoch skupín. Do prvej skupiny patria dva výskyt z príbehu hriechu pri Kádešbarne (14,19.20). Druhú skupinu tvorí šesť prípadov z textov kultového rázu (15,25.26.28; 30,5.9.13). Prvá skupina má pre naše uvažovanie väčší význam, keďže prípady z druhej skupiny predstavujú skôr kultovú tradíciu, blízku tradícii v Knihe Levitikus.

Nm 14,19.20. Bezprostredný kontext, v ktorom sa sloveso „odpustiť“ nachádza v Knihe Numeri, odzrkadľuje kontext v Knihe Exodus (porov. 14,17-18 → Ex 34,6-7). V Ex 32–34 ide o hriech idolatrie, resp. odmietnutia PÁNA, s podobnými črtami hriechu v Nm 13–14, kde však ide o hriech nedôvery v PÁNOV prísl'ub. V obidvoch textoch veľkosť PÁNOVHO trestu svedčí o vážnosti previnenia²³. Tak v Ex 34,9, ako aj v Nm 14,19-20 sa sloveso „odpustiť“ nachádza v náväznosti na formulu milosti (v. 18²⁴). Keď sa vzbúrený ľud hodlal zlynčovať Mojžiša s Áronom, zasiahol PÁN (14,1-10). V dialógu vysokej rétorickej úrovne²⁵ vystúpili do popredia Božie atribúty a Mojžišova prosba (14,11-25)²⁶. PÁN sa rozhodol zničiť ľud (vv. 11-12). Na to Mojžiš reagoval úpenlivou prosbou o pozastavenie zničenia všetkých z dôvodu eventuálnej fámy o PÁNOVEJ neschopnosti byť verný svojmu prísl'ubu (vv. 13-19). PÁN zmiernil svoje rozhodnutie, podľa Mojžišovej žiadosti, a vyjadril nové rozhodnutie (vv. 20-25) – zničiť iba tých ľudí, ktorí si pamätajú na Egypt, ktorí desaťkrát pokúšali Pána a ktorí patria medzi sčítaný ľud starší ako dvadsať rokov (vv. 22.29).

²³ Diskusia o smere závislosti častí jedného textu od druhého je ďaleko nad zámer nášho prieskumu. Stručne ju uvádza SEEBASS, *Numeri*, 92-94. Porov. SCORALICK, *Gottes Güte*, 79-81.

²⁴ SEEBASS, *Numeri*, 119, považuje formulu milosti v Nm 14,18 za základ pre jej sinajskú verziu v Ex 34,6-7, avšak verš 9 nepokladá za pochádzajúci z Nm 14,19b.

²⁵ NEWING – CONRAD (ed.), *Perspectives on Language and Text*.

²⁶ Porov. LEVINE, *Numbers 1–20*, 379-381, ktorý pojednáva o závislosti Nm 13–14 od textu Ex 32–34.

V kľúčovom dialógu Mojžiš žiadal PÁNA o zmenu jeho rozhodnutia len jedným slovesom – imperatívom s prosiacou časticou – a apeluje na veľkosť Pánovej blahovôle. „Odpusť, prosím, vinu tohto ľudu podľa veľkosti tvojho *chesed*“ אָדְּפֹרְתָהּ כְּגֹדְלֵךְ הַחֶסֶד הַזֶּה לְעַוְוֹן לְעַוְוֹן אֲנִי-חַנּוּן (v. 19). V pohotovej odpovedi PÁN svoje prvé slová štylizuje presne podľa Mojžišovej žiadosti: „Odpustil som podľa tvojho slova“ אָדְּפֹרְתִי כְּדְבָרְךָ (v. 20). Z jeho ďalších slov (vv. 22-23.28-30) vyplýva, že odpustenie viny vôbec neneguje trest – ktorým bude smrť niekoľkých generácií. Mimoriadny je súvis medzi prosbou a odpoveďou: Mojžiš apeloval na PÁNOVO veľké milosrdenstvo (אָדְּפֹרְתָהּ כְּגֹדְלֵךְ) a PÁN zareagoval dôsledne podľa toho, čo žiadal Mojžiš²⁷. Keďže vo formule milosti (Ex 34,7) pojem אָדְּפֹרְתָהּ súvisí aj s trestom – do troch-štyroch generácií, PÁN teda súčasne odpustí i potrestá²⁸.

V Nm 14,19-20 sa spája jedinečná kombinácia pojmov a teologických tradícií. Boh odpúšťa, ale ak sa apeluje na jeho אָדְּפֹרְתָהּ, to nezabezpečí odstránenie trestu. Apel na אָדְּפֹרְתָהּ (zo zmluvy) dosvedčil PÁNOVU spoľahlivosť a zahrnul dôsledky trestu²⁹. Ak však apel na Boha mieri na jeho atribút zvrchovanosti vládca (אֱלֹהֵינוּ), ktorý udeľuje „milosť“, a atribút „zľutovania“ (רַחֲמֵינוּ), ktoré je vlastné tým, čo spolucítia s ubolenými, tak Boh odpúšťa i vinu a hriech, i trest za

²⁷ SAKENFELD, Problem of Divine Forgiveness, 316-330, vysvetľuje *chesed* ako pojem, ktorý zahŕňa odpustenie, trvácnosť vzťahu i momentálne nezničenie ľudí. Odpustenie by znamenalo v podstate zachovanie spoločenstva a vzťahu. Trest nenarušuje vzťah, ale najväčším trestom pre Izrael by bolo, keby ich Boh načisto opustil. Izrael buď existuje vo vzťahu s PÁNOM, alebo neexistuje vôbec.

²⁸ Možno len hypoteticky uvažovať, že ak by bol Mojžiš žiadal odpustenie tak, žeby apeloval na PÁNA uznaním jeho milosti a zľutovania, a nie na vonkajšiu fámú (čo si pomyslia Egypťania), možno by bol apel viac na PÁNOVO vnútro a na skutočnú podstatu odpustenia účinnejší. Faktom ostáva, že Mojžiš sa v prosbe oprel len o PÁNOVO אָדְּפֹרְתָהּ. ŠTRBA, Lútostivý a milostivý Boh, 49-50. Podobne aj FRANZ, *Der barmherzige und gnädige Gott*, 226, považuje absenciu אֱלֹהֵינוּ וְרַחֲמֵינוּ v Nm 14,18 za vysvetliteľnú: „Denn der Rahmentext erfordert, dass Gott *keine vollkommene Gnade* schenkt... Sicherlich macht Gott seine Güte groß, schenkt Vergebung (סלה) und vernichtet da Volk nicht“ (kurzíva pridaná).

²⁹ ASHLEY, *Numbers*, 259, vysvetľuje, že ani Mojžiš, ani PÁN pod „odpustením“ nemysleli na to, že Izrael by sa tak mal vyhnúť trestu, ale Mojžišovi išlo o to, aby sa udržal aj z PÁNOVEJ strany fundamentálny zmluvný vzťah medzi PÁNOM a Izraelom. Avšak podľa zmluvnej dohody z Ex 34 (najmä vv. 6-10) je zrejmé, že Boh pri obnove zmluvy ráta s hriechnosťou ľudu. Inými slovami, Boh obnovil zmluvu s ľudom, ktorý je náchylný k idolatrii (porov. napr. Dt 31,16-23, kde Boh vernosť svojmu prísľubu nikdy neodvolá).

ne. Inými slovami, zvolanie „zmiluj sa“ (נָחַם) (22-krát v MT³⁰), spojené s odvolaním sa na Božie zľutovanie, je zábezpekou odpustenia³¹ – viac ako len čistá prosba „odpusť“. Táto zábezpeka totiž, ak je spojená so zmluvnými podmienkami, môže zahrnúť aj trest³².

Nm 15 a 30. V druhej skupine výskytov sa prvé tri prípady nachádzajú v stati, ktorá opisuje neúmyselný priestupok spoločenstva (15,22-24) alebo jednotlivca (v. 27). Odpustenie je vyjadrené v konjugácii nifal הִלַּחַם „a odpustí sa“, resp. „a bude [im/mu] odpustené“ (vv. 25.26.28). Podobne ako v Lv, ani tu sa nedáva dôraz na toho, kto odpúšťa. Keďže odpusteniu musí predchádzať obeta a uzmierujúci obrad (כַּפֵּר) kňaza (vv. 25.28), s najväčšou pravdepodobnosťou aj v týchto prípadoch zdrojom odpustenia je Boh. I v týchto prípadoch ide skôr o prepáčenie priestupku vykonaného z nevedomosti, ako o odpustenie viny či hriechu³³.

Zvyšné tri výskyty slovesa v Nm 30 sú v statiach, ktoré jedine predstavujú sakrálne zákony³⁴. V každom z nich sa hovorí o priestupku ženy, ktorá nedodrží sľub. I keď naproti trom prípadom v Nm 15 žena prestúpila sľub vedome, Pán jej „odpusť“, a to len v tom prípade, ak dôvod jej priestupku je mimo nej – otcov odpor (30,6), manželovo zamietnutie (v. 9), alebo ak manžel anuloval sľub (v. 13). Koniec koncov, ženina vina sa preukázala neúmyselná. V tomto prípade nie je potrebný dokonca ani obrad uzmierenia, a teda ani kňaz. Žene je prepáčené.

³⁰ Celkom 25 imperatívov slovesa נָחַם v hebrejskej Biblii (v Sdc 21,22; Iz 33,2; Jób 19,21.21 a 21-krát v žalmoch) má (vždy) príponu osobného zámena a nachádzajú sa v kontexte (úpenlivej) prosby. Okrem troch prípadov imperatívu v pluráli, Sdc 21,22 a Jób 19,21.21, všetky ostatné žiadosti sú adresované Bohu – pochopiteľne v singulári (Ž 4,2; 6,3; 9,14; 25,16; 26,11; 27,7; 30,11; 31,10; 41,5.11; 51,3; 56,2; 57,2.2; 86,3.16; 119,29.58.132; 123,3.3; Iz 33,2).

³¹ Žiadna zo žiadostí „zmiluj sa“ (נָחַם; ελεησον με) nasmerovaných Bohu tak v Starom, ako aj v Novom zákone nenaznačuje, žeby Boh nedoprial to, o čo ho prosiaci žiadajú. Jedine boháčova prosba adresovaná *Abrahámovi* (Lk 16,24) nebude vypočutá. Viac v príspevku ŠTRBA, *Návrat k žalmovej modlitbe* (v tlači).

³² To je prípad v Nm 14,20-30, kde odpustenie nevytláčilo trest. Podľa MILGROM, *Numbers*, 112, Mojžiš žiada Boha vo v. 19, aby i napriek previneniam Izraela naďalej držal s nimi zmluvu; porov. ASHLEY, *Numbers*, 259.

³³ Následný text hovorí výslovne o *úmyselnom* hriechu (porov. 15,30-31.32-36).

³⁴ Porov. HAUSMANN, חלל, 261.

2.4 Deuteronomium

V Knihe Deuteronomium sa sloveso nachádza v strednej časti parenézy pri uzatvorení Moabskej zmluvy (29–30). Konkrétnejšie ide o hlavnú parenézu, ktorá hovorí o naplnení zlorečení v 29,15-28. Úlohou tejto parenézy je apel na prítomnosť³⁵, aby Izraelita nezľahostajnel voči zmluve (v. 19). V tom prípade mu „Pán neodpustí“ (v. 20).

Podľa tejto parenézy zodpovednosť voči zmluve nespočíva len na svedomí, ale aj na konaní³⁶. Bez zodpovedných skutkov sa odpustenie nezíska. Boh odpúšťa len v prípade človeka s úprimným srdcom a skutočnou snahou o dobro. Podľa Dt tak ľud a každý Izraelita majú Božie odpustenie potencionálne vo svojom rozhodnutí a konaní – a teda závisí od nich.

3 Proroci

3.1 Prvá a Druhá kniha kráľov

V Knižkách kráľovských sa sloveso „odpustiť“ vyskytuje päťkrát v Šalamúnovej modlitbe (1Kr 8,30.34.36.39.50), dvakrát v Nátanovej prosbe (2Kr 5,18.18) a poslednýkrát sa nachádza v konštatovaní rozprávača o prísnom Pánovom verdikte nad Judskom (24,4).

V Šalamúnovej modlitbe pri posviacke chrámu preniká navonok zreteľne vedomá a úmyselná previnilosť ľudu. Šalamún sebakriticky prednáša veľkú prosebnú modlitbu (porov. 8,28-29) so siedmimi konkrétnymi prosbami (vv. 31-51)³⁷. Hoci sa modlitba opiera o exil ako o minulú udalosť, jej cieľom nie je vysvetliť minulosť a Božiu retribúciu, ale poukázať na podmienky, za akých možno dobre napredovať v budúcnosti³⁸. Sloveso „odpustiť“ sa prvýkrát nachádza v modlitbe uistenia (vv. 22-30), ktorá otvára sedem veľkých prosieb. Uvedené sú bezprostredne slovami – „vypočuj a odpusti“ (v. 30). Obidve zvolania majú akýsi absolútny význam³⁹, nakoľko ich nešpecifikuje nič viac ako len Šalamúnova dôvera v to, že PÁN ich uskutoční obidve.

³⁵ NIELSEN, *Deuteronomium*, 265.

³⁶ Porov. PAGANINI, *Deuteronomio*, 404.

³⁷ O jednotiacej literárnej kompozícii pozri: KNOPPERS, *Prayer and Propaganda*, 229-256; HOPPE, *Afterlife*, 9-30.

³⁸ Porov. HOPPE, *Afterlife*, 21.

³⁹ Porov. SCHÜLE, *An der Grenze*, 316.

Ďalej sa sloveso nachádza raz (v. 34) v druhej prosbe a raz (v. 35) v tretej prosbe. Druhá prosba (vv. 33-34) žiada o návrat zo zeme exilu a tretia prosba (vv. 35-36) o dážď pre zem návratu. Návratu predchádza obrátenie ľudu, jeho modlitba (v chráme), zvelebovanie PÁNOVHO mena a napokon PÁNOVO odpustenie. Aj trestajúca suchota je následok hriechu, a preto sa treba modliť, uznať PÁNA a obrátiť sa – tak sa dosiahne odpustenie. Štvrtý výskyt slovesa (v. 39) je v štvrtej prosbe (vv. 37-40). Vychádza z rôznych možných nebezpečenstiev, ale nejde v nej len o zlepšenie situácie, ale o zjavenie Božieho zásahu. K tomuto má smerovať aj zásah „odpustenia“ – aby ľud mal bázeň pred PÁNOM (v. 40). Piaty výskyt (v. 50) sa nachádza v poslednej siedmej prosbe (vv. 46-51). Prosba, ktorá môže byť predložená už aj mimo chrámu, dáva mimoriadny dôraz na vážnosť hriechov a na Božie odpustenie.

V druhej, tretej a siedmej prosbe žiadosti o odpustenie predchádzajú opakované výzvy na obrátenie (שׁוּבוּ; vv. 33.35.47.47.48) a uznanie PÁNA (הִדָּוָה II; vv. 33.35) alebo modlitbu (hitp פִּלֵּל; vv. 33.35.48) či úpenlivú prosbu (הִתְחַנֵּן I; vv. 33.48). Hoci v poradí týchto postojov sú menšie variácie, principiálne všetky disponujú ľud pre Božie odpustenie.

Zo Šalamúnovej modlitby vyplýva, že chrám je miesto modlitby, spojenej s uznaním hriechov a so vzývaním PÁNA. Len ak je súčasťou modlitby obrátenie, možno sa dočkať Božieho odpustenia. Chrátová modlitba späť s obrátením spôsobuje Božie obrátenie sa⁴⁰.

V kontexte 1–2Kr je pozoruhodná prosba Námána sýrskeho, keď sa odoberal od proroka Elizea. Napriek tomu, že na svojej domácej pôde chce obetovať už len Bohu Izraela, predpokladá reálnu situáciu s tradíciou uctievania domáceho boha Rimmona⁴¹. V narácii 5,1-19 autor predstavil, že úcta k PÁNOVI presiahla hranice Izraela a dostala sa až do nepriateľského Damasku. Generál pôvodne nepriateľského vojska si napokon bude uctievať božstvo z izraelského tábora. Námánov prísľub obetovať PÁNOVI je dôsledkom jeho vazalskej zmluvy s novým božstvom. Preto aj jeho dvojnásobnú prosbu o PÁNOVO „odpustenie“, ktorú vyslovil pred prorokom (v. 18), treba čítať

⁴⁰ Porov. MCCONVILLE, 1 Kings 8:46-53, 368-369.

⁴¹ So svojím pánom – ktorý si ho vysoko vážil (porov. 2Kr 5,1) a ktorý mu sprostredkoval uzdravujúcu návštevu v Izraeli (vv. 5-6) – bude musieť ísť do ich domáceho chrámu. Uctievanie v tomto prípade však Námán nepovažuje za jeho náboženský postoj, ale za zavadľujúcu službu k svojmu domácejmu pánovi.

v kontexte tejto vazalskej zmluvy⁴². Hoci z úradu jeho funkcie a navonok si uctí Rimmona, boha aramejského kráľa, vnútorne je rozhodnutý pre uctievanie PÁNA, Boha Izraela. Elizeove slová: „Chod' v pokoji“ (v. 19; porov. Ex 4,18; 1Sam 20,42) vyjadrujú prorokov súhlas s Námanovým konaním⁴³, ktoré bude prepáčené.

O opačnom postoji Izraela ako v prípade Námana hovorí text 2Kr 24,1-4 s posledným výskytom slovesa „odpustiť“ (v. 4) v 2Kr. Na začiatku kapitoly autor hodnotí obdobie Manassesovej vlády ako jedno z najhorších. Stať vysvetľuje prvú babylonskú inváziu (v r. 604 pred Kr.) ako dôsledok odklonenia sa od PÁNOVÝCH ciest. Tak autor teologicky odôvodnil PÁNOVO rozhodnutie. Spomenuté odklonenie bolo neprijateľné, Pán už viac nechcel Judsku „odpustiť“⁴⁴. Autorovo klasifikovanie Božieho neodpustenia, ktorého výsledkom bolo hrozné spustošenie Jeruzalema, chrámu a následný exil, bolo hodnotenie *ex eventu*. Rozprávanie teologicky ohodnotilo nerozumnú politiku vzbury Júdska. Tragédiu nechápe ako výsledok svojvoľného Božieho konania, ale ako spurné odvrátenie sa Izraela od PÁNA. Pisateľ charakterizoval toto tragické správanie Izraela účinkom, aký ono zanechalo na PÁNOVI – „nechcel odpustiť“. To malo pustošivý dôsledok pre Izrael – exil.

3.2 Izaiáš

U Izaiáša sa sloveso „odpustiť“ nachádza len jedinýkrát (55,7). Ústredná časť state o „večnej zmluve“ (kap. 55) dodáva na význame tomuto výskytu. Verše 3b-7 totiž opisujú dávidovskú zmluvu nie ako porušenú, ale ako potvrdenú a vv. 8-11 predstavujú PÁNOV plán naplnený prostredníctvom slova. Verše 7-8 špecifikujú posolstvo o obrátení k PÁNOVI. Text volá po úprimnom obrátení hriešnika k Bohu bohatému na odpustenie. Posolstvo pramení už z pevného presvedčenia o Božom odpustení⁴⁵.

⁴² Viac k problematike vazalskej zmluvy v narácii 1Kr 5,1-19 v Kravitz, *Biblical Remedial Narratives*, 125-127.

⁴³ JONES, *1 and 2 Kings*, 419.

⁴⁴ Porov. nasledujúce kapitoly 2Kr 24–25 s opisom Nabuchodonozorových invázií a následného exilu.

⁴⁵ LABAHN, *Wort Gottes*, 87, datuje tento text do neskorého poexilového obdobia, v ktorom sa Izrael už bol uistil o Božom odpustení.

3.3 Jeremiáš

Prorok Jeremiáš predstavuje Božie odpustenie rôzne. Najprv hovorí o duchovnom rozvrate Jeruzalema ako príslovečnom pre jeho obyvateľov. Na takomto pozadí sa pýta, či by sa našiel čo len jeden človek, ktorý koná spravodlivo a snaží sa o spoľahlivosť; vtedy by im PÁN odpustil ich zločiny (Jer 5,1.7). Úvodné použitie výrazu predstavuje odpustenie ako možné, len ak by sa našiel čo len jediný pozitívny prípad spravodlivého človeka. I keď sa v stati 5,1-9 kladie dôraz na úplnú skazenosť Jeruzalema, je vysoko nepravdepodobné, žeby sa do Jeremiášovej rétoriky na spôsob hyperboly nevtesnili aspoň niekoľkí, ktorí by predsa len splnili Božie požiadavky po práve a vernosti⁴⁶. Sloveso odpustiť slúži ako výzva k životu podľa PÁNOVÝCH požiadaviek.

Ostatné štyri prípady sú poznačené ich prvým výskytom v kľúčovom texte o novej zmluve (31,31-34). Nová zmluva bude spočívať na zapísaní Tóry – ktorú už boli dostali medzi seba⁴⁷ – do srdca Izraelitov (v. 33). Z verša 34 možno uzavrieť, že dodržiavanie zmluvy nebude niečo vonkajšie a pod príkazom, ale ich osobné poznanie PÁNA (teda hlboký vzťah) bude súčasťou ich života:

Už sa nebudú vzájomne poučovať a brat bratovi nebude hovoriť:
„Poznajte PÁNA!“, pretože ma všetci poznajú od najmenšieho po najväčších – hovorí PÁN. Lebo im odpustím vinu a na ich hriech si viac nespomeniem.

Verš 34 sa končí súvetím וְלֹא יְדַבֵּר אִישׁ אֶת אֶתְּמֹתָיו לְאָחִיו. V prvej vete PÁN hovorí, že „odpustí vinu“, a v druhej, že na ich hriech si už nespomenie⁴⁸. Súvis medzi vinou a hriechom na jednej strane a odpustením na strane druhej

⁴⁶ FISCHER, *Jeremia 1–25*, 238.

⁴⁷ K problematike prekladu minulého času „dal som“ viac v príspevku FINSTERBUSCH, *Ich*, 86-92.

⁴⁸ Súvetie sa začína časticou וְ, ktorej rôzne preklady podstatne menia celkový význam. Ak by sa častica chápala ako príčinná v zmysle „lebo“, znamenalo by to, že odpustenie viny bolo podmienkou poznania Boha (v. 34a). To je však logicky proti obsahu predchádzajúceho verša 33, podľa ktorého predošlé vpísanie Zákona do ich srdca uspôsobí Izrael na úplné spoznanie PÁNA. Ak Boh vpíše poznanie PÁNA do srdca Izraelitov a bude ich Bohom a oni jeho ľuďom (v. 33), nemá zmysel dopĺňať už ďalšiu podmienku. Ak by sa však častica brala ako vysvetľujúca, tak veta zapadá logicky do predchádzajúceho kontextu o prísľube novej zmluvy a o novom zmluvnom vzťahu. V tomto prípade by odpustenie hriechov predchádzalo samotnému uzatvoreniu zmluvy: „zaiste, že/t. j. odpustím im vinu a na ich hriech si viac nespomeniem“. Tento význam podporuje aj vsuvka „hovorí PÁN“, ktorá oddeľuje prísľub novej zmluvy (vv. 33-34ba) od prísľubu odpustenia (v. 34bb).

možno lepšie pochopiť v ďalšom výskyte slovesa „odpustiť“ v Jer 33,7-8. V texte sa hriech a previnenie vzťahujú na udalosti minulé – teda na tie, ktoré spôsobili narušenie zmluvy a po ktorých prišlo zničenie Jeruzalema s následným exilom. Boh teda očistí ľud od oných *predošlých* hriechov a odpustí mu hriech a vinu, a potom uzavrie s nimi zmluvu.

Aj v treťom prípade Jer 36,3 slovo odpustenie nosí v sebe nádej, ale je späté s hrozbou, pred ktorou sa každý odvráti od svojej zlej cesty. Tento text nepredstavuje idealistický pohľad na odpustenie (ako predchádzajúce dva). Boh hrozí katastrofou, ak sa neobrátia. Ak sa však obrátia, odpustí im. Pohľad do budúcnosti sa však javí veľmi pozitívny – presný opak k situácii Jeruzalemčanov opísanej na začiatku. V Jer 50,20 bude budúce odpustenie minulých prehrškov a vín opäť faktickým predpokladom (nie podmienkou), že Boh chystá ľud na nový vzťah s ním.

Texty predpokladajú možnosť odpustenia. Na jednej strane upevňujú nádej v odpustenie, na strane druhej spájajú ho od počiatku s úprimnou snahou o život podľa Božej vôle.

3.4 Amos

V jedinom výskyte slovesa „odpustiť“ u Amosa (7,2) ho vyslovuje sám prorok v prvom z videní (vv. 1-3). PÁN mu zjavuje hrozbu požierajúcich kobyliiek, ktorá má byť trestom za hriech. Amos úpenlivo reaguje: „Pane, PANE, odpusť! Akože obstojí Jakub, keď je maličký?“ Amosa k prosbe nemotivuje Božia добрota, nespolieha sa ani na kajúce obrátenie ľudu⁴⁹, ale motivuje ho jedine hrozivá vízia úplného vykynoženia Jakuba. Odvolávka na Jakuba akoby privolala u PÁNA spomienku na vyvolenie Jakuba⁵⁰, ktorý nepatril k silným národom. Boh teda oľutuje hrozbu a potvrdí jej zrušenie. Obdobná je PÁNOVA reakcia aj v druhom videní (vv. 4-6). V ostatných troch videniach (7,7-9; 8,1-3; 9,1-4) nie je reč už ani o prorokovej intervencii a ani o Božom oľutovaní. Naopak, čas dozrel k trestu (porov. 8,2).

Prorok Amos vo svojich piatich videniach nepredstavuje Božiu tpežlivosť a odpúšťanie ako bezhraničné. Avšak pri synchronnom čítaní, v záverečných veršoch (9,11-15) Boh prisľúbi obnovu ľudu a verdikt smrti sa

⁴⁹ ANDERSEN – FREEDMAN, *Amos*, 744.

⁵⁰ K významu Jakub v kontexte celého Amosovho spisu pozri ANDERSEN – FREEDMAN, *Amos*, 631-638.

zmení na prísľub života, hrozba (z neodpustenia) prenechá miesto výroku potechy⁵¹.

4 Spisy

4.1 Žalmy

Ž 25,11. Dva výskyty slovného spojenia „odpustiť vinu“ (סלה לעון) potvrdzujú, že žalmista si je vedomý svojho vedomého a úmyselného priestupku a že Boh mu to môže odpustiť. Prvý výskyt je v akrostickom Žalme 25, presne v jeho polovičke (v. 11), resp. v poslednom verši prvej stance (vv. 1-11). Podľa P. van der Lugta verš je nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne ústredným veršom žalmu. Obsahové odôvodnenie sa zakladá na výrokoch o „PÁNOVOM mene“ a tiež o „odpustení“: „Pre tvoje meno, PANE, odpusť mi môj hriech, i keď je veľký“⁵². Dôležitosť výroku je uistená tézou – čím väčší je priestupok, tým „väčšie“ je odpustenie; keďže ono vždy zvíťazí.

Ž 103,3. Druhý výskyt slovného spojenia sa nachádza v alfabetickom hymne vďaka voči Bohu – v Ž 103. Sloveso sa nachádza na začiatku (v. 3) a opisuje ako prvú nejakú konkrétnejšiu Božiu činnosť, ktorú Boh sústavne praktizuje – odpúšťa neustále⁵³. Žalmista ďakuje Bohu za odpustenie a za vyslobodenie z fatálnej choroby. Tvrdenie vo verši odráža skutočnosť. Človek sa z previnenia dostane, len ak mu Boh odpustí, z vážnej choroby, len ak ho Boh vylieči. Žalmista hovorí v mene celého spoločenstva a odpustenie hriechov sa stáva témou nielen vo vv. 10-14, ale nosnou témou vôbec celého žalmu⁵⁴. Boh je ako súcitiaci otec, ktorý vie, že ľudia sú slabí (vv. 13-14), a preto dokáže odpúšťať opakovane.

Ž 86,5. Tretí prípad slovtvorného koreňa סלח má formu prídavného mena – „pripravený odpustiť“, „odpúšťajúci“ (BDB 699; HALOT II, 757; DCH VI, 161) v Ž 86,5. Žalm sa skladá z troch stancí (vv. 1-7.8-14.15-17), z ktorých v prvej dominuje zvolanie „Pane“ אֱלֹהֵי נַפְשִׁי⁵⁵. V jej strede je jednoduchá prísudková

⁵¹ Porov. BOVATI – MEYNET, *Amos*, 385-394.

⁵² VAN DER LUGT, *Cantos*, 266-267, 272.

⁵³ Slovesná forma participia s členom תָּלֵךְ „ten (čo je) odpúšťajúci“ vyjadruje trvácnosť činnosti. Určitý člen svedčí o dobre známej činnosti, čo nasvedčuje, že Boh odpúšťa už dlhodobo, neustále.

⁵⁴ Porov. VAN DER LUGT, *Cantos III*, 136.

⁵⁵ Porov. VAN DER LUGT, *Cantos II*, 434-436, 438.

veta: „Ty, Pane, si dobrý a odpúšťajúci a veľký v dobrosrdečnosti voči všetkým, čo k tebe volajú“. Táto jeho charakteristika potešuje človeka, ktorý prosí o milosť (vv. 3-4). „Dobrý a odpúšťajúci“ Boh dáva skutočnú radosť (v. 5).

Ž 130,4. Žalm *De profundis* ako jediný z celého Žaltára má slovo סָלַח , „odpustenie“, vo svojej druhej strofe (vv. 3-4). V prvom verši tejto strofy PÁNOVO dokonalé rávanie účtov budí u každého obavu, že pred ním neobstojí. Vo v. 4 sa pripomína prinajmenšom rovnako vážna PÁNOVA vlastnosť – jeho odpustenie. Jedinečný výskyt substantíva, a k tomu s určitým členom, naznačuje, že je dobre známe – sústavne pôsobí. Ťažké je určiť, či vyjadrenie: „Veď u teba je odpustenie“ (SSV: Ale ty si milostivý, SEB: Ty však máš moc odpúšťať) (v. 4), je exkluzívne (pochádza len od Boha a od nikoho iného), alebo je emfatické (odpustenie, a nie zaslúžený trest)⁵⁶. Odpúšťanie je Božím atribútom (porov. Ž 86,5). Ž 130 však zjavuje pravdu, že odpúšťajúci Boh vedie k bázni pred ním⁵⁷. Súvislosť medzi odpustením a bázňou podľa tohto verša bola rôzne vysvetľovaná⁵⁸. G. Vanoni porovnal verš so Ž 76,8 (o Božom hneve) a dokázal, že nie Boží hnev⁵⁹, ale jeho odpustenie má posledné slovo⁶⁰.

4.2 Náreky

Prípád slovesa „odpustiť“ v Knihe nárekov zodpovedá celkovej tematike knihy. V dlhej modlitbe (3,40-66) autor hovorí v mene ľudu na začiatku (vv. 40-47), ako aj na konci (vv. 52-66). Sloveso odpustiť sa nachádza v prvej časti, v ktorej sa hovorí o hriechu, treste a návrate. Výzvou k sebareflexii, čo vedie k obráteniu (שׁוּבוּ ; הִפַּחְתֶּם ; vv. 40-41) sa autor od v. 42 obracia modlitbou priamo na Boha. V modlitbe v mene celého spoločenstva priznáva, že „sme sa prehrešili a búrili“ $\text{וַיִּמְרֹנוּ וַיִּשְׁעֲנוּ}$, a teda, že im Boh *neodpustil*. Nenarieka, ale uznáva svoje

⁵⁶ Podľa E. Zengera platia veľmi pravdepodobne obidve vyjadrenia súčasne. Porov. HOSSFELD – ZENGER, *Psalmen 101–150*, 585.

⁵⁷ Pre súvis medzi odpustením, resp. Božou pomocou, a bázňou pred Pánom pozri Ž 25,11-12; 46,1-2.

⁵⁸ 1. Odpustenie má viesť k etickému uvedomeniu človeka; porov. KITTEL, *Psalmen*, 402. 2. Odpustenie vedie k bázni Božej a rozmáha ju; porov. DEISSLER, *Psalmen*, 165. 3. Odpustenie vedie k bázni, ale stáva sa aj kľúčovým spásonosným postojom ľudí; porov. SCHMIDT, *Gott und Mensch*, 247-248.

⁵⁹ Porov. DUBOVSKÝ, *Boží hnev*, 112-122.

⁶⁰ VANONI, *Wie Gott Gesellschaft wandelt*, 342-343.

previnenie⁶¹. Reflexia sa vzťahuje na hriechy pred exilom – či už neposlušnosti, alebo zo svojvoľnosti.

Autor chápe až z poexilovej perspektívy trest zničenia Jeruzalema a exilu ako výsledok toho, že Boh nemohol odpustiť ich rozhodné odvrátenie sa od neho. Aj tu badať výklad katastrofy ako trest až po nej samej (porov. 2Kr 24). Teologická sekvencia v reflexii nie je: neodpustenie – trest, ale spytovanie svedomia (obrátenie) – uznanie (hriech a vzbura) – neodpustenie – trest. Sekvencia nevysvetľuje príčinu a dôsledok, ale dáva dôraz len na vzájomnú súvislosť medzi udalosťami. Jej výpovedná hodnota komunikuje vážnosť odovzdanosti PÁNOVI, ktorú vysoko vyzdvihol a o ktorú sa modlil aj Šalamún v 1Kr 8⁶².

4.3 Daniel

Na rozdiel od Nárekov, v Knihe proroka Daniela kajúca modlitba v 9,4b-19 vyjadruje prosbu celého spoločenstva o odpustenie. Modlitba je odvolávkou na Jeremiášove predpovede ohľadom hrozby exilu a neposlušnosti ľudu (vv. 1-2)⁶³. Modlitba obsahuje skúmané substantívum (v. 9) i sloveso (v. 19). V úvodnej časti (vv. 5-11)⁶⁴ sa sebaobviňovanie strieda s oslavovaním milosrdenstva. Proti hanbe ľudu, kráľom, kniežatám a otcom, ktorí zhrešili (v. 8), Daniel pokorne stavia len Božie יהוה יהוה „zlutovanie a odpustenie“ (v. 9a). Akoby proti vzbure voči Bohu a proti neposlušnosti voči jeho zákonom nepomohlo nič iné, vv. 9-10: „PÁNOVI... svedčí zlutovanie a odpustenie, pretože sme sa vzbúrili proti nemu a nepočúvali sme hlas PÁNA...“. Jasnými slovami o pôvode hriechu a o pôvode odpustenia sa končí prvá časť modlitby – vyznanie hriechov (vv. 5-11a). Pravé vyznanie hriechov vedie k vyznaniu veľkosti Boha a jeho zlutovania.

Verš 19. Modlitba v poslednej časti vyjadruje nádej, že Boh odpustí i previnenia, ktoré dovedli ľud do katastrofy. V tejto časti prorok prednáša prosbu za všetkých אָדֹנָי שְׁמָעָה אָדֹנָי סְלִחָה: „Pane, počúvaj, Pane, odpusť!“ (v. 19 SEB). Keďže v Dn 9 bola deuteronomistická teológia nahradená apokalyptickou, samotný text a teológia nepredstavujú principiálne problematiku ľudského

⁶¹ BERGES, *Klagelieder*, 215.

⁶² BERGES, *Klagelieder*, 214-215.

⁶³ Porov. COLLINS, *Daniel*, 347.

⁶⁴ Modlitba začína invocáciou (v. 4b) s vyznaním hriechov (vv. 5-11a), pokračuje uznaním Božieho trestu (vv. 11b-14) a modlitbou o zmilovanie i v čase prenasledovania (vv. 15-19).

života, ale istotu záverečnej Božej spásy⁶⁵. Kajúca prosba nezatieňuje hriešnosť spoločenstva, ale sa len opiera o podstatu Boha, ktorý odpúšťa. Slovami „nemeškaj kvôli sebe samému“ prosba úpenlivo vyjadruje naliehavosť⁶⁶.

4.4 *Kniha Nehemiáš*

Jediný výskyt substantíva נְחִימְיָאֵשׁ v Knihe Nehemiáš sa nachádza v kapitole plnej historických nejasností. Po stránke literárnej ide o znamenitú kajúcu modlitbu (9,6-37). Substantívum „odpustenie“ v pluráli charakterizuje Boha v časti, kde sa hovorí o putovaní púšťou (vv. 12-21). Nezvyčajné vierovyznanie וְאַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ קָלִיחַ וְחַיִּים „ty (si) Boh odpusteni“ uvádza formulu milosti vo v. 17. Verš 18 objasní voľbu takýchto silných slov o odpúšťajúcom Bohu. Len takýmito slovami možno konfrontovať udalosť najhoršieho hriechu na púšti – modloslužbu zlatého teľaťa (v. 18). Dôraz na nesmierne odpustenie v modlitbe podmieňuje čiastočne aj absencia zmienky o púštnych trestoch vo vv. 19-21 a opakovanie o dobrotivej starostlivosti Boha o svoj ľud.

4.5 *Druhá kniha kroník*

V 2Krn sa sloveso „odpustiť“ nachádza 5-krát (6,21.25.30.37.39). Ide o miesta v texte paralelné k Šalamúnovej modlitbe posviacky chrámu (par. 1Krn 8). Podobne ako v 1Krn 8 aj v tejto verzii sa opakuje muštra typu: „keď sa budú modliť... ty ich vypočuješ z nebies... a odpustíš...“⁶⁷. Rovnako sa kladie dôraz na chrám ako miesto modlitby a na jej účinnosť, ak je spätá s obrátením. V opačnom prípade nemožno čakať odpustenie.

Šiesty prípad slovesa sa nachádza v PÁNOVEJ odpovedi na veľkolepú slávnosť posviacky chrámu (2Krn 7,12-22). Stojí za zmienku, že toto nočné zjavenie Šalamúnovi reflektuje to, ktoré je opísané v 1Krn 9,2-9, ale s určitými obmenami. Najvýznamnejší je práve doplnok v 7,12b-17⁶⁸, v ktorom sa nachádza aj sloveso „odpustiť“ (v. 14). Zreťazenie výnimočných slov vo v. 14 vyzdvihuje dôležitosť Božej výpovede. Ľud, nad ktorým sa vzýva meno PÁNA, sa má „ponížiť“ (כִּנּוּעַ) na znak ľútosti a kajúcnosti, má „sa modliť“ (הִתְפַּלֵּל), „hľadať“ (בִּקְשׁוּ) PÁNOVU tvár a „odvrátiť sa“ (שׁוּבוּ) od zlých ciest. Vtedy ho Boh

⁶⁵ DiTOMMASO, Penitential Prayer, 120-123.

⁶⁶ COLLINS, *Daniel*, 351.

⁶⁷ JAPHET, 2 *Chronik*, 84.

⁶⁸ JAPHET, 2 *Chronik*, 102.

vypočuje (עמך) a odpustí mu (סלח). PÁN teda vo svojej odpovedi podmieni odpustenie tým, že ľud vyzná vinu, má sa pokoriť a úprimne obnoviť snahu žiť podľa PÁNOVÝCH prikázaní. Odpustenie vyžaduje radikálnu zmenu v živote ľudu.

5 LXX a jej interpretácia slovotvorného koreňa סלה

Problematika starobylého gréckeho prekladu (LXX) z masoretského textu je zložitá⁶⁹. V podstate závisí od predstavy, ktorú máme dnes o tom, ako tvorcovia Septuaginty prekladali, aký mali cieľ, čo boli schopní či neschopní urobiť a pod. Dôležité je však, aby sme tento náš obraz mali na pamäti, keď narábame s gréckou biblickou tradíciou⁷⁰. V prvej časti predstavíme

---

⁶⁹ Problematiku hermeneutického konceptu Septuaginty predstavuje SCHAPER, *The Concept of the Translator(s)*, 31-46; Problematiku techniky prekladu Septuaginty v slovenčine uvádza: PANCZOVÁ, *Technika prekladu*, 89-95; PANCZOVÁ, *Technika prekladu* (3), 197-204.

⁷⁰ Medzi niektoré dôležitejšie štúdie tejto problematiky patria: BARR, *Typology*; AEJMELAEUS, *Translation Technique*, 59-60 (pôvodne publikované v r. 1989); VAN DER KOOIJ, *Perspectives*, 214-229; JOOSTEN, *Language*, 69-80. My na tomto mieste našu predstavu o hermeneutickom prístupe k Septuaginte zhrnieme v bodoch.

1. Jedným z našich hermeneutických predpokladov je, že helénski židovskí autori mali prístup k posvätným a autoritatívnym textom, ktorý bol podobný kresťanskému konceptu *scriptura sui ipsius interpres* (porov. SCHAPER, *Eschatology*, 134-137). Nepoznali len pár veršov, ktorým sa venovali, ale ich poznanie presahovalo rámec jednej biblickej knihy. Je zrejmé, v niektorých prípadoch viac (Jób, Ester, Príslovie, Izaiáš, Daniel), v iných menej, že nevytvorili doslovný preklad (tak ako by to chcel predložiť tzv. Interlineárny model [PIETERSMA, *New Paradigm*, 337-364. Kritické hodnotenie modelu predložil JOOSTEN, *Reflections*, 163-178]). 2. Tvorcovia Septuaginty boli svedkami náboženskej tradície prítomnej v textoch, ktorú nezrušili, ale rozvíjali a vysvetľovali. Prirodzene, že boli ovplyvnení aj spoločenskými, politickými a ideologickými podmienkami (porov. JOOSTEN, *Language*, 70-76). 3. Vytvorili samostatný a nezávislý text, ktorý mal hneď od počiatku nahradiť hebrejské Písma (JOOSTEN, *Reflections*, 178). Náboženská hermeneutika helénskeho obdobia a skutočná prax reálnych prekladateľov nemôžu byť od seba umelo oddelené. Zúžiť hodnotenie prekladu Septuaginty len z pohľadu techniky prekladu by necharakterizovalo dostatočne náboženské literárne dielo, ktoré tvorcovia Septuaginty vyhotovili (porov. SCHAPER, *The Concept of the Translator(s)*, 38). 4. Tvorcovia tvorili, a teda aj vykladali (porov. PASSIONI DELL'ACQUA, *Translating*, 322-339). S. P. Brock poukázal na fakt, že tvorcovia LXX neboli vedení rastúcim presvedčením, ktoré panovalo medzi nábožnými židmi v helénskom a rímskom období, t. j. prekladovým prístupom

schematicky, ako LXX rozlične prekladá lexému hebrejského koreňa נלס ⁷¹, a v druhej časti porovnáme jednotlivé prekladové voľby.

5.1 Preklad koreňa נלס v LXX

Masoretský text		Septuaginta	
Verš	Konjugácia slovesa נלס (+ predmet), resp. slovný druh	Verš (iný od MT)	Sloveso (+ predmet), resp. slovný druh (+ sloveso)
Ex 34,9	qal + vinu + hriech		ἄφαιρέω + hriech + neprávosť
Lv 4,20	nifal (pass.)		ἀφίημι (pass.) + hriech
Lv 4,26.31.35; 5,10.13.16.18.26; Nm 15,25.26	nifal (pass.)		ἀφίημι (pass.)
Lv 19,22	nifal (pass.) + hriech		ἀφίημι (pass.) + hriech
Nm 14,19	qal + vinu		ἀφίημι + hriech
Iz 55,7	qal		ἀφίημι + hriech
Nm 15,28	nifal (pass.)		? ἐξίλασκομαι
2Kr 5,18.18; 24,4; Nár 3,42; 2Krn 6,30	qal	4Kr 5,18.18; 24,4	ίλασκομαι
Ž 25,11	qal + vinu	Ž 24,11	ίλασκομαι + hriech
Nm 14,20; 1Kr 8,30.39; Jer 5,1.7; 50,20; Am 7,2; 2Krn 6,21.25.27.39; 7,14	qal	3Kr 8,30.39; Jer 27,20; 2Krn 6,21.25.27.39.14	adj. ἴλεως + εἰμί
1Kr 8,34.36	qal + hriech	3Kr 8,34.36	adj. ἴλεως εἰμί + hriech
1Kr 8,50	qal	3Kr 8,50	adj. ἴλεως εἰμί + neprávosť
Jer 31,34	qal + vinu	Jer 38,34	adj. ἴλεως εἰμί + neprávosť
Jer 36,3	qal + vinu + hriech	Jer 43,4	adj. ἴλεως εἰμί + neprávosť + hriech
Nm 30,6.9.13	qal		καθαρίζω „očistiť“
Dt 29,19 / Dan 9,19	qal		εὐίλατεύω / ίλατεύω
Ž 103,3	participium	Ž 102,3	εὐίλατεύω
Jer 33,8	qal + vinu	? Jer 40,8	μιμνήσκομαι + hriech
Ž 86,5	adjektívum	Ž 85,5	adj. ἐπιεικής
Ž 130,4	substantívum	Ž 129,4	adj. ίλασμός
Dan 9,9	substantívum		ἔλεος
Neh 9,17	substantívum		adj. ἐλεήμων

prístupu k Písmu *verbum e verbo* (porov. Akvilov preklad). Autor na základe Hieronymovho listu č. 55 dôvodí, že sa blížili viac k princípu prekladu podľa Cicera a Horácia. Avšak Brock opatrne charakterizuje ich prístup ako *kontinuum* medzi týmito dvomi uvedenými princípmi a Septuaginte dáva charakteristiku exegetickej literatúry (BROCK, Translating, 90-91, 96).

⁷¹ Príspevok k slovesu v *TDOT* má iba štyri riadky (!) k tejto problematike v LXX. HAUSMANN, נלס , 265.

5.2 Komparácia prekladových volieb

(1) ἀφαιρέω. V Ex 34,9 LXX preložila sloveso סלח tým istým slovesom ἀφαιρέω „odňať, sňať“, ktoré použila aj pri preklade podobnej frázy וְנָשָׂא נֶפֶשׁוֹ vo v. 7. Preklad zapadá kontextuálne literárne dobre a LXX dáva slovesu v spojení תַּחַטְּפֶלֶת + וְנָשָׂא נֶפֶשׁוֹ iba v tomto prípade⁷² rovnaký význam „sňať hriech + vinu“ ako väzbe וְנָשָׂא נֶפֶשׁוֹ⁷³.

(2) ἀφίημι. Všetkých 10 výskytov v Knihe Levitikus⁷⁴, tri výskyty v Knihe Numeri (14,19; 15,25.26) ako aj jediný prípad v Iz 55,7 LXX prekladá kňazským kultovým výrazom ἀφίημι „odpustiť“. Všade tam, kde je hebrejské sloveso סלח v pasívnej konjugácii nifal (12-krát), LXX prekladá tiež trpným rodom „byť odpustené“, resp. „odpustiť sa“. Tým istým slovesom, ale v aktívnom rode „odpustiť“, prekladá LXX sloveso סלח v aktívnej konjugácii qal (Nm 14,20; Iz 55,7)⁷⁵; prirodzene podmet je PÁN.

(3) ἰλάσκομαι. V Knihe Numeri sa vyskytuje jedna zaujímavá prekladová variácia v 15,28. LXX uvádza sloveso ἐξιλάσκομαι „(u)zmierovať si, nakláňať si“⁷⁶, ktoré vo väčšine zo svojich viac ako 100 výskytov prekladá adekvátne hebrejský כפר „uzmierovať si“. Podľa využitia v Septuaginte by jeho význam v tomto prípade znamenal „vykonať obrad uzmierenia za hriechy“⁷⁷. Vzhľadom na súslednosť dvoch slovies כפר a סלח v závere v. 28⁷⁸ a vzhľadom na to, že ide

---

⁷² LXX prekladá hebrejské וְנָשָׂא „vina“ viac než tuctom rôznych výrazov (MURAOKA, *Two-Way Index*, 297), z toho viac než 60-krát slovom „hriech“ (porov. HATCH – REDPATH, *Concordance*, 62-64). Okrem toho LXX prekladá slovom „hriech“ (viac než 500 výskytov v LXX) inú skupinu 15 rôznych hebrejských termínov (HRCS, 62; MURAOKA, *Two-Way Index*, 8). Sú len tri výskyty hebr. spojenia „odpustiť vinu“, v ktorých LXX dôsledne volí slovo „hriech“, ale v každom prípade používa iné sloveso – „sňať“ (Ex 34,9), „uzmieriť (? obetou)“ (Ž 24,11) a „nepamenuť si“ (Jer 43,3). O interpretačnom prístupe LXX viac pri analýzach daných textov.

⁷³ O nejasnosti vzťahu dvoch fráz, pozri SCORALICK, *Gottes Güte*, 57.

⁷⁴ Lv 4,20.26.31.35; 5,10.13.16.18.26; 19,22.

⁷⁵ LXX používa vo všetkých prípadoch sloveso iba v aoriste, kým v NZ sú štyri prípady v perfekte (Lk 5,20.23; 7,47.48).

⁷⁶ Porov. PANCZOVÁ, *Grécko-slovenský slovník*, 477.

⁷⁷ MURAOKA, *Greek-English Lexicon*, 251.

⁷⁸ V hebrejskom texte Nm 15,28 nasledujú na záver dve slovesá כפר „uzmierovať si/vykonať uzmierenie“ a סלח „odpustiť“, ale v gréckom texte ich LXX nahradila len jedným slovesom ἐξιλάσκομαι „uzmierovať si“. Z toho vyplýva, že LXX buď 1. nepreložila sloveso „odpustiť“, nakoľko ho pokladala už za obsiahnuté v prvom slovese כפר, alebo 2. pokladala

o neúmyselný prečin, mienime, že LXX neprekladá druhé sloveso $\pi\lambda\sigma$. Tým interpretuje prípad v súlade s úmyslom hebrejského textu. Je však päť prípadov, v ktorých LXX používa sloveso $\iota\lambda\acute{\alpha}\sigma\kappa\omicron\mu\alpha\iota$ ⁷⁹ s jeho viacerými prekladovými odchýlkami („udobrovať si, [u]zmierovať“⁸⁰, resp. „zmiernou obetou uspokojovať“, „odčiniť“⁸¹ alebo „byť priaznivo naklonený“, „byť odpúšťajúci“⁸² alebo „byť milostivý“⁸³). V prípade uzdraveného Námána (4Kr 5,18.18) možno uvažovať i o odpustení, ale i o prosbe, nech PÁN je „priaznivo naklonený“ (voči zmluvnému priestupku, ktorého sa pravdepodobne dopustí). Zvyšné prípady obsahujú význam odpustiť. Presnejšie, v úprimnej prosbe žalmistu pasuje „odčiň (?zmiernou obetou) môj hriech“ (Ž 24,11), zatiaľ čo v krátkom zhrnutí o Božom treste nad Jeruzalemom je sloveso v pasívnej forme $\iota\lambda\alpha\sigma\theta\eta\upsilon\alpha\iota$ (4Kr 24,4) a voľba „nechcel byť uzmierený“ nepriamo vyjadruje udalosť trestajúcej katastrofy. V Nár 3,42 opäť trpný rod „a ty si nebol uzmierený“ vyjadruje okrem Božieho neodpustenia aj črtu absencie snahy o uzmiernenie zo strany ľudu. V týchto prípadoch Septuaginta zvolila sloveso, ktoré nevyjadruje iba (Božie) odpúšťanie, ale zahŕňa v sebe aj (ľudskú) snahu o uzmiernenie. Tým LXX relativizuje niekedy príliš vyhranený hebrejský termín, resp. špecifikuje niektoré aspekty, ktoré hebrejskému slovu nie sú vlastné.

(4) $\dot{\iota}\lambda\epsilon\omega\varsigma$. V prípade hriechu v Kádešbarne, výskyt slovesa, ktorý druhýkrát pochádza z PÁNOVEJ priamej reči, 14,20, LXX neprekladá tak isto ako bezprostredne predchádzajúci výskyt v Mojžišovej reči (14,19; porov. Ex 34,9). Prekladatelia teda nepripísali slovesu rovnaký význam v Božej reči, aký mu pripísali v reči Mojžišovej. Mojžiš prosil, aby PÁN *odpustil* hriech $\acute{\alpha}\phi\epsilon\varsigma\ \tau\eta\eta$

---

ho za nemiestne, nakoľko hriech je neúmyselnou chybou, a teda nie je čo odpustiť v pravom zmysle slova. Prvá možnosť je nepravdepodobná, keďže vo všetkých ostatných prípadoch, kde sú slovesá כפר a סלח v sekvencii za sebou (Lv 4,20.26.31; 5,16.26; Nm 15,25 [!]), LXX všade prekladá dôsledne obidve slovesá. Druhá možnosť sa nám zdá pravdepodobnejšia, nakoľko Nm 15 rozoberá práve hriechy úmyselné v kontraste s neúmyselnými priestupkami.

⁷⁹ Sloveso dáva dôraz na prostriedok, ktorým sa uzmiernenie vykonáva; porov. NIDA – SMITH – LOUW, *Greek-English lexicon*, 503.

⁸⁰ BEEKES, *Etymological Dictionary*, 586.

⁸¹ PANCZOVÁ, *Grécko-slovenský slovník*, 636.

⁸² MURAOKA, *Greek-English Lexicon*, 340.

⁸³ K významu slovesa v helénsko-židovských spisoch, v profánnej gréčtine ako aj ranom kresťanstve, porov. BREYTENBACH, *Versöhnung*, 217-243.

ἀμαρτίαν, a PÁN mu pripomenul, že je ἴλεως „uzmierujúci“ (Nm 14,20)⁸⁴, resp. „disponovaný na odpustenie“⁸⁵ či „zmierlivý, láskavo naklonený“⁸⁶. Zatiaľ čo v hebrejskom texte PÁN potvrdil Mojžišovi, že ľudu „odpustil“, presne podľa jeho prosby „odpusť“, v LXX PÁN prísvedča nie tak na samotné odpustenie, ale na svoju charakteristiku, ktorú vyriekol Mojžiš, že PÁN je ἴλεως (vv. 19.20). Hoci nie je veľký sémantický rozdiel v gréckych pojmoch, LXX presúva v druhom výskyte dôraz na Božiu charakteristiku⁸⁷. Túto prekladovú voľbu Septuaginta opakuje ešte v ďalších 16 výskytoch. Väzba slovesa „byť“ alebo „stať sa“ spolu s prídavným menom ἴλεως „uzmierujúci, odpúšťajúci, zmierlivý“ dáva väčší dôraz na odpúšťajúceho PÁNA. Tento významový posun od hebrejského textu do gréckeho badať azda najlepšie v jednom z prvých textov – v Am 7,2. Verš patrí do skupiny Amosových videní, kde Božia trezlivosť už prekypela (porov. 7,7-9; 8,1-3; 9,1-6). Niekoľko storočný rozdiel medzi hebrejským „odpusť, prosím“ a gréckym ἴλεως γενεῶ „buď uzmierujúci“ poukazuje na to, že prorok podľa Septuaginty apeluje viac na Boha ako zdroj odpúšťania. Z Božej charakteristiky pochádza akt samotného odpúšťania⁸⁸. Podobný posun v LXX zo slabného dôrazu na odpustenie pre previnilcov na rastúci dôraz na pôvodcu odpustenia možno badať aj v ostatných prípadoch slovesa.

(5) καθαρίζω. Zvyšné tri prípady v Knihe Numeri (30,6.9.13) súvisia so sakrálnymi zákonmi ohľadom sľubov ženy a jej opozície, ktorú musí konfrontovať. Zákony ju chránia a tam, kde sa hovorí v hebrejskom texte o odpustení, LXX používa sloveso „očistiť“ καθαρίζω; podmetom očisťovania je PÁN. Grécke sloveso potvrdzuje kultovú rituálnu tradíciu⁸⁹. V prípade Nm 30

⁸⁴ Adjektívum ἴλεως „uzmierujúci, upokojujúci, odpúšťajúci, milosrdný“ pochádza zo slovesa ἰλάσκομαι „uzmieriť, upokojiť, udobriť“; porov. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique*, 462; BEEKES, *Etymological Dictionary*, 587.

⁸⁵ Porov. MURAOKA, *Greek-English Lexicon*, 340.

⁸⁶ PANCZOVÁ, *Grécko-slovenský slovník*, 636.

⁸⁷ V hebrejskom texte PÁN dal dôraz na odpúšťajúcu činnosť. Prečo LXX namiesto „odpusť som“ zvolila „som uzmierujúci“, nevieme zodpovedať. Možno, že PÁNOVO rozhodnutie vyhubiť neposlušných bolo pre LXX nezmieriteľné s prekladom „odpusť som“.

⁸⁸ Porov. ANDERSEN – FREEDMAN, *Amos*, 743.

⁸⁹ Zo 122 výskytov: 39-krát v Lv, 10-krát v Ez, 9-krát v Nm a v ostatných knihách roztrúsené po pár výskytoch. V gréckom Pentateuchu sloveso καθαρίζω prekladá väčšinou hebrejské kultové sloveso טהר „očisťovať“ (Gn 35,2; 37-krát v Lv [z celkom 39 výskytov v hebr. Lv]; Nm 6,9; 8,15; 31,23.24), ojedinele aj etické sloveso נקא „očistiť“, „ospravedlniť“

zvolila Septuaginta termín, ktorý neznamená očisťovanie od úmyselných a vedomých previnení, ale od kultových „dovolených“ priestupkov. LXX tak vnímavo bráni ženin postoj.

(6) *ἰλατεύω*. Len trikrát LXX prekladá slovotvorný koreň *ללס* slovesom *ἰλατεύω* „byť disponovaný na odpustenie“⁹⁰, „byť láskavý“⁹¹, alebo jeho derivátmi. V Dn 9,19 bol imperatív *הַלֵּךְ* prevedený imperatívom *ἰλάτευσον* „buď milostivý“, v zmysle buď naklonený odpustiť (LXX 9,18); v teodóciovskej recenzii *ἰλάσθητι* „nechaj sa uzmiert“, buď milostivý“ [*ἰλάσκομαι*]⁹². Jedinú formu infinitívu *ἰλῆν* (Dt 29,19) a jedinečnú participiálnu formu *ἰλῆς* (Ž 103,3) preložila aj LXX výnimočným slovesom, derivátom *εὐἰλατεύω*⁹³ s významom „byť veľmi milosrdný“⁹⁴, „byť mimoriadne disponovaný na odpustenie“. V LXX Dt 29,20 je sloveso *εὐἰλατεύω* použité negatívne v hlavnej vete ako neurčitok k pomocnému slovesu chcieť v podmieňovacom spôsobe v aoriste (*μὴ θελήσῃ*). Mojžiš v reči varuje, že ak si niekto vedome a tvrdošijne nebude brať na zodpovednosť dôsledky zmluvy, v tom prípade Boh „nebude chcieť byť ani trochu disponovaný na odpustenie“. V ďakovnom Žalme 102 LXX vybrala znamenite sloveso s predponou *εὐ-*, aby tak kladne zdôraznila to, čo tak výrečne vyjadril hebrejský text. Voči všetkým previneniam je Boh *veľmi* zhovievavý a je schopný všetko odpustiť (v. 3); až na druhom mieste sa píše o Božej uzdravujúcej charakteristike. Aj v treťom prípade úpenlivej Danielovej prosby LXX dala dôraz na dobrotivosť PÁNA a jeho disponibilitu odpúšťať (9,19). Zrejme už nebolo treba dodávať slovesu predponu *εὐ-*. Vo všetkých troch prípadoch LXX prevádza sloveso s mimoriadnym dôrazom na význam a logiku hebrejského (kon)textu.

(7) *μιμνήσκομαι*. V texte Jer 40,8 LXX neprekladá sloveso „odpustím“ (MT Jer 33,8), ale interpretuje ho výrazom *μὴ μνησθήσομαι* „nespomeniem“⁹⁵.

(Ex 20,7; 34,7; Nm 14,18) či „očistiť (od hriechu)“ *אָטַף* (Ex 29,36), alebo *כָּפַר* „uzmierit“ (Ex 29,37; 30,10).

⁹⁰ MURAOKA, *Greek-English Lexicon*, 340.

⁹¹ PANCZOVÁ, *Grécko-slovenský slovník*, 636.

⁹² FRAENKEL – MUNNICH – ZIEGLER (ed.), *Susanna, Daniel, Bel et Draco*, 363.

⁹³ O blízkom význame sloviess *ἰλατεύω* a *εὐἰλατεύω* svedčí samotná predpona *εὐ-*, ktorá pridáva slovesám pozitívny význam. HELBING, *Kasussyntax*, 215.

⁹⁴ MURAOKA, *Greek-English Lexicon*, 300.

⁹⁵ Predchádzajúci kontext osvetľuje túto voľbu. V stati o novej zmluve v 38,34 LXX Boh prisľúbil odpustenie a úplné vymazanie zo svojej pamäti. O pár statí ďalej (40,8) namiesto „jednoduchého“ odpustenia, odvolávkou na vymazanie z pamäti autor docielil pripomenutie (podmienok) novej zmluvy. Okrem toho v Jer sa sloveso *μιμνήσκομαι*

Zámerná Božia „zábudlivosť“ istotne pripomenie podmienku nezabudnuteľnej zmluvy, ktorej predchádza odpustenie. LXX neprekladá, ale vykladá jadro posolstva citlivejšie a privádza k opakovanej lektúre kľúčovej stati o novej zmluve.

(8) *ἐπιεικής*. Jedinečné hebrejské adjektívum „odpúšťajúci“ v Ž 86,5 prekladá Septuaginta (85,5) viacvýznamovým adjektívom *ἐπιεικής*, „príslušný“, „patričný“, „vhodný“, „spôsobný“, „mierny“, „vľúdny“, „láskavý“, „zhovievavý“⁹⁶. V prípade Ž 85 LXX zovšeobecnila charakteristiku PÁNA, ale nezrelativizovala jeho adekvátny postoj a nezúžila ho len na čisto morálnu charakteristiku. Preklad „mierny“ zahŕňa i odpúšťanie, i *patričný* Boží postoj (!).

(9) *ἰλασμός*. LXX zvolila len jediný raz substantívum *ὁ ἰλασμός* (Ž 129,4) namiesto jeho hebrejského ekvivalentu *הַיִּלְאוּת* – v kajúcom Žalme 130. Nakoľko slovo je odvodenina slovesa *ἰλάσκομαι*⁹⁷, vhodne pasuje voľba „uzmierenie (za hriechy)“⁹⁸. LXX však nezdôrazňuje kultový rozmer (porov. v. 2), ale zjavuje skôr milostivý a odpúšťajúci aspekt⁹⁹. Aj v tomto prípade Septuaginta výstižne previedla význam, ktorý vyjadruje najmä odpustenie, hoci udalosť kultového uzmierenia nepopiera¹⁰⁰.

(10) *ἔλεος*. V Danielovej kajúcej modlitbe prekladá LXX dvojicu *חַסְדִּים וְרַחֲמִים* *חַסְדִּים וְרַחֲמִים* (9,9) spojením *ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ ἔλεος*. Ziegler uvádza dvojicu *οἱ οἰκτιρμοὶ καὶ οἱ ἰλασμοί*, doloženú v textoch teodóciavskej recenzie¹⁰¹. V prípade teodóciavských textových svedkov by bolo slovo vhodne preložené v kontexte

---

„pamätať, spomenúť si“ nachádza 11-krát. Použitie v 40,8 je celkovo predposledné zo všetkých, ale posledné s podmetom PÁN.

⁹⁶ PANCZOVÁ, *Grécko-slovenský slovník*, 504. Sú ešte dva prípady, v ktorých LXX používa toto prídavné meno. V dekrétach Artaxerxa kráľ mieni, že vládne „*umiernene* a s láskavosťou“ *ἐπιεικέστερον δὲ καὶ μετὰ ἠπιότητος* (3,13b LXX) a „s *primeranou* ústretoivosťou“ *μετ' ἐπιεικεστέρας ἀπαντήσεως* (8,12i LXX). MURAOKA, *Greek-English Lexicon*, 271.

⁹⁷ CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique*, 462; BEEKES, *Etymological Dictionary*, 587.

⁹⁸ MURAOKA, *Greek-English Lexicon*, 340, neuvádza výskyt Ž 129,4.

⁹⁹ ZENGER, *Übersetzungstechniken*, 531.

¹⁰⁰ LXX používa *ἰλασμός* ešte 5-krát, z toho v dvoch prípadoch ide o kultový predmet pri uzmierujúcich obetách (Am 8,14; Ez 44,27) a v troch prípadoch (Lev 25,9; Nm 5,8; 2Mak 3,33) o slávnostné uzmierenie. Pre liturgické, resp. kultové zdôraznenie sviatku, resp. miesta používa LXX prevažne *ἐξιλασμός* (Ex 30,10; Lv 23,27.28; 1Krn 28,11; porov. Ez 43,23).

¹⁰¹ FRAENKEL – MUNNICH – ZIEGLER, *Susanna, Daniel, Bel et Draco*, 359.

kajúcej modlitby „spravodlivosť a *odpustenia*“. Ale aj v prvom prípade slovo τὸ ἔλεος (Božie) „zlútovanie a *milosrdenstvo*“ zodpovedá znamenite zmyslu, nakoľko v neskoršom, najmä helénskom období sa termín čím ďalej tým viac spájal s odpúšťaním hriechov¹⁰².

(11) *ἐλεήμων*. V prípade Neh 9,17 previedla LXX substantívum הַחַיִּימוֹן adjektívom ἐλεήμων. Hoci etymológia gréckeho substantíva nie je jasná¹⁰³, význam „milosrdenstvo“, resp. „súciť“, a „milosrdný“ pre adjektívum sú bezproblémové¹⁰⁴. V prípade Ezdrášovej modlitby, oslovenie „Ty si Boh milosrdný“ vyhovuje jedinečne jej kajúcemu tónu. Septuaginta síce nepreložila doslovne jedinečný výraz „Boh odpusteni“, resp. „odpúšťajúci Boh“, ale použila slovo adjektívum „milosrdný“, ktoré v sebe zahŕňalo charakteristiku odpúšťania.

6 Záverečné uvažovanie

V prvej časti zoskupíme texty do okruhov podľa tematiky¹⁰⁵. V druhej časti preberiem interpretačné voľby Septuaginty a v závere zodpovieme našu úvodnú otázku o Božom odpustení v Starom zákone.

6.1 Okruhy

Prvý tematický okruh tvoria *modlitby v naratívnych textoch*, Šalamúnova modlitba pri posviacke chrámu (1Kr 8, par. 1Krn 6), dve odprosujúce modlitby: Ezdrášova (podľa LXX; Neh 9) a Danielova v Dan 9. Takmer všetky majú spoločné prvky: uznanie veľkosti a dobrotivosti Pána, uznanie svojich hriechov a odvrátenia sa od PÁNA, nevyhnutný návrat k nemu, úpenlivú prosbu o odpustenie; a sú to modlitby spoločenstva. Podľa Šalamúnovej prosebnej modlitby sa aj Chrám stáva miestom modlitby a prosby o odpustenie. V Šalamúnovej a Ezdrášovej modlitbe prevažuje silné uznanie hriechov a potreba návratu. Spolu s Nár 3,42 tieto texty dosvedčujú tragédiu exilu a obviňujú seba ako konečnú kauzu katastrofy. Ich úvaha nad ich vlastnou situáciou neoslabuje (vieru v) Božie odpustenie, ale požaduje od nich obrátenie.

¹⁰² JOOSTEN, τὸν ‘Benevolence’, and ἔλεος, ‘Pity’, 97.

¹⁰³ BEEKES, *Etymological Dictionary*, 407.

¹⁰⁴ MURAOKA, *Greek-English Lexicon*, 223.

¹⁰⁵ Problematika diachronického vývoja slovesa je nevyjasnená, no väčšina nevidí dôvod datovať jeho použitie do času pred exilom. Porov. HAUSMANN, πλσ, 259; OLIVIER, πλσ, 263.

Možnosť neodpustenia. Texty Dt 29,19; 2Kr 24,4 a Am 7*–9* neopisujú tak jednoznačne skutočnosť Božieho odpustenia popri hriechoch Izraela. Ich témou je skôr Božie nedopustenie a jeho skutočnosť pri úplnom odvrátení sa Izraela. Napríklad Amosova prosba „Odpusť, prosím!“ nepostačila a texty predstavujú nezadržateľný koniec Severného kráľovstva (porov. 8,2). Podľa prorocstva Božia trpezlivosť pretiekla pri hriechoch Izraela. Aj 2Kr 24 opisuje koniec Južného kráľovstva ako pretečenie Božej trpezlivosti. Opäť v hodnotení *post factum* za katastrofu sú si zodpovední sami Júdovci na čele s hriešnym kráľom. Text Dt 29 je súčasťou zmluvných podmienok, a tak možnosti neodpustenia závisia od vzájomnej dohody. Izrael si nemôže dovolivať robiť, čo chce, a ak bude jeho prístup k podmienkam ľahkovážny, odpustenie je nemysliteľné. State vyjadrujú, že nie veľkosť hriechu obmedzuje odpustenie, ale nezáujem zo strany Izraela zväzuje Bohu ruky. Hriech je možné odpustiť, ak je konkrétny a kajúci záujem (porov. Jer 5,1.7). Nesmiernu váhu na zodpovedné správanie badať aj u Iz 55, kde termín odpustenie sa nachádza v kontexte večnej zmluvy. Rétoricky vyjadrené, *Boh neodpustí Izraelu, ak sa Izrael k nemu neobrátí.*

V Knihe proroka *Jeremiáša* sa vzťah Izraela k Bohu pomocou slovesa „odpustiť“ predstavuje rôzne. V Jer 5 prorok používa sloveso varovne – kto sa neobrátí, nebude mu odpustené a príde trest. Keďže Izrael nedodrжал zmluvu (14,22; 22,9), zničenie Jeruzalema vyložil trestom. Avšak najhorší trest – neodpustenie – je už pre proroka minulosťou, ohodnotenou prorocstvom *post factum*. Prorok rozvíja tému o novej zmluve (31; 33; 36; 50) a o vzťahu s PÁNOM pozitívnejšie. Obnovenie zmluvy v budúcnosti počíta s odpustením uplynulých i budúcich hriechov. Budú vylepšené i zmluvné podmienky – vedomý kladný vzťah k PÁNOVI bude súčasťou identity Izraela a odpustenie v ňom bude zasa Božou povinnosťou. Takéto podmienky tvoria radikálne nový a večný zmluvný vzťah¹⁰⁶.

Pár príkladov zo *žalмовých* modlitieb počíta jednoznačne s Božím odpustením (Ž 25,11; 86,5; 103,3; 130,4). Prirodzene, žáner žalмов predpokladá hovorca, ktorý svoj vzťah nestavia na zmluve, ale na dôvere v PÁNA a na istote odpustenia, odhliadnuc od veľkosti hriechu. Žalmová modlitba stojí na vzťahu

---

¹⁰⁶ Finálnu redakciu masoretského textu Jer 31,31-34, ako aj celého Jer MT a Jer LXX radí SCHENKER, *Das Neue am neuen Bund*, 46-47, 95, najskôr do 2. stor. pred Kr.

medzi Izrael(it)om a PÁNOM, zakorenenom vo vyznaní: „U teba je odpustenie“¹⁰⁷.

Špeciálne kazuistické prípady (Lv 4–5; Nm 15; 30) odrážajú *kultovú tradíciu*. Tieto neskoré texty predpokladajú vedomý kladný vzťah k Bohu. Odpustenie pripomína skôr prepáčenie, než neúmyselné priestupky a samotný kultový kontext konsoliduje tradíciu viery v Boha ako zdroj odpustenia.

Odpustenie v kontexte *narácií o veľkých hriechoch* (Ex 32–34; Nm 13–14) dodáva jedinečný význam pojmu „odpustenia“. V Ex 34 Boh obnovil zmluvu bez toho, že by menil srdcia ľudu alebo situáciu, v ktorej sa nachádza. Zmluvu obnovil aj napriek skutočnosti, že sú tvrdošíjni modloslužobníci a cieľi bezpodmienečne k zachovaniu spoločenstva. Hoci Boh potrestá ľud, nikdy neprestane odpúšťať. I keď v Nm 13–14 trest zasiahne oveľa viac Izraelitov (od 20. roku nahor) a za oveľa dlhšie obdobie (40 rokov na púšti), PÁN odpustí hroznú celonárodnú vinu nedôvery a dodrží svoj sľub pre ľud (14,31). Narácie však predkladajú evidentne potrebu príhovornej modlitby ako súčasť procesu odpustenia a obnovy spoločenstva.

6.2 Interpretáčn^e voľby Septuaginty

Septuaginta volí desiatku rôznych slov na preklad hebrejského koreňa סלח s jeho základným významom odpustiť, resp. odpustenie. Voľby „sňať“ (hriech/neprávosť) (Ex) a „odpustiť (hriech)“ (Lv; Nm; Iz) zodpovedajú významu v hebrejskom kontexte. Voľba slovesa „uzmierovať“ (Nm; 4Kr; Ž) predstavuje kultový termín, ktorý však môže mať ako logický podmet človeka (4Kr; Nár). LXX ho vhodne využila tam, kde bol hebrejský text zameraný na odpustenie, a predsa bolo z kontextu zrejmé, že pri procese odpúšťania zohráva svoju úlohu aj ľudský faktor. Štvrtý termín, ktorým LXX nahradila sloveso odpustiť, je väzba „byť/stat’ sa zmierlivý/uzmierujúci“ (Nm; 3Kr; Jer; Am; 2Krn). Túto voľbu urobila v textoch, v ktorých je opis hriechov a ich dôsledkov katastrofický, a zaostrením na trvácu Božiu charakteristiku nechala preniknúť v textoch jasnejšie zdroj odpustenia – Boha. Iný preklad „očistiť“ (Nm) sa nachádza v legislatívnych textoch, v ktorých priestupky ženy nie sú jej hriechy, ale vyžadujú rituálne očisťovanie. LXX prekladá obsahovo zmysluplne a lexikálne presne. V troch iných prípadoch (Dt; Ž; Dn) namiesto odpustiť LXX používa jemnejší výraz „byť láskavý, disponovaný na odpustenie“, čím

¹⁰⁷ I keď v sapienciálnych knihách sa nachádzajú texty o odpustení, slovtvorný koreň סלח v nich absentuje.

zdôrazňuje črtu, zrejmú z kontextu. V Jer 40,8 robí LXX teologický výklad, keď „odpustím“ prevedie ako „nespomeniem si“. Preklady hebr. adjektíva „odpúšťajúci“ na grécke „patričný, mierny“ (Ž 85) a substantíva „odpustenie“ na grécke „uzmierenie“ (Ž 129) svedčia tiež o citlivých výkladových možnostiach, ktorými LXX svedčí o rozvíjajúcej sa teologickej tradícii. Hebrejský termín má v sebe črty, ktoré možno rozlíšiť vďaka špecifickým voľbám LXX. Posledné dva prípady prekladajú substantívum „odpustenia“ (pl.) v Dan 9 ako „milosrdenstvo“ a singulár v Neh 9 ako „milosrdný“; obidva už vykladajú odpustenie ako vlastnosť Boha takmer nezávislú od zdroja hriechu. Azda aj preklad hebrejskej väzby „odpustiť vinu“, obsahovo dôležitej, možno vnímať na pozadí teologického porozumenia Božieho odpustenia; v nej LXX konzekventne volí „hriech“ (namiesto „vina“), hoci slovesá strieda: zničiť, odčiniť, zabudnúť.

6.3 Božie odpustenie

Božie odpustenie podľa obnovenj Sinajskej zmluvy je zabezpečené pre Izrael bezpodmienečne. Všade, okrem novej zmluvy (Jer), ho predchádza príhovorná alebo kajúca modlitba, ktorá prejavuje skutočný postoj snahy po obrátení a potrebu odpustenia. Modlitby z neskorších textov nepochybujú o Božom odpustení a keď i nevyžadujú kultové uzmierenie (כפר), dosvedčujú nevyhnutnosť osobnej premeny – obrátenia človeka a pevnej dôvery v PÁNA.

V LXX sa téma odpustenia viac špecifikuje na konkrétne priestupky morálneho a spoločenského charakteru a súčasne sa dáva väčší dôraz na to, že Boh odpúšťa, lebo je to jeho adekvátna charakteristika. LXX rovnako zdôrazňuje aj potrebu poníženia hriešneho Izraela a nevyhnutnosť príhovoru jednotlivca alebo celého spoločenstva. V neskorších textoch a ich redakciách sa potvrdzuje náboženská prax *lex orandi lex credendi* – Božie odpustenie je súčasťou vierovyznania. Odopretie odpustenia by bolo skutočnou hrozbou smrti¹⁰⁸. Avšak podľa prieskumu pojmu „odpustiť“, horáciiovskú obavu *carpe diem* premošli už starozákonné texty o odpustení. Jediné, čo mohlo zamedziť Božie odpustenie, bol nezájem o Boha a celkové odvrátenie sa od neho. Nevedno, či v pozadí náuky o odpustení bola nedôvera ľudu v bezhraničnosť Božieho odpustenia, ale faktom je, že jej hlásanie a účinnosť musí byť predchádzaná osobnou dispozíciou – obrátením sa k Bohu¹⁰⁹.

¹⁰⁸ K Iz 22,14, porov. JANOWSKI, *Sühne als Heilsgeschehen*, 117.

¹⁰⁹ Porov. Lk 24,47; Sk 2,38; 8,22; 10,43; 13,38; 26,18-20.

Zoznam použitej literatúry

- AEJMELAEUS, Anneli: Translation Technique and the Intention of the Translator. In: Anneli Aejmelaeus (ed.): *On the Trail of the Septuagint Translators. Collected essays* (CBET 50), Leuven – Paris – Dudley (MA): Peeters, ²2007, 59-69.
- ANDERSEN, Francis I. – FREEDMAN, David Noel: *Amos. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 24A), New York – London – Toronto – Sydney – Auckland: Doubleday, 1989.
- ASHLEY, Timothy R.: *The Book of Numbers* (NICOT), Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1993.
- BARR, James: *The Typology of Literalism in Ancient Biblical Translations*, Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1979.
- BEEKES, Robert S.: *Etymological Dictionary of Greek* (IEED 10/1), Leiden – Boston (MA): Brill, 2010.
- BEENTJES, Pancratius C.: *The Book of Ben Sira in Hebrew. A Text Edition of All Extant Hebrew Manuscripts and a Synopsis of All Parallel Hebrew Ben Sira Texts* (VTSup 68), Leiden et al.: Brill, 1997.
- BEENTJES, Pancratius C.: God's Mercy: 'Racham' (pi.), 'Rachum', and 'Rachamim' in the Book of Ben Sira. In: Renate Egger-Wenzel (ed.): *Ben Sira's God. Proceedings of the International Ben Sira Conference; Durham – Ushaw College 2001* (BZAW 321), Berlin: Walter de Gruyter, 2002, 101-117.
- BERGES, Ulrich: *Klagelieder* (HThKAT), Freiburg – Basel – Wien: Herder, 2002.
- BOVATI, Pietro – MEYNET, Roland: *Il libro del profeta Amos* (ReB 2), Roma: Dehoniane, 1995.
- BREYTENBACH, Cilliers: *Versöhnung. Eine Studie zur paulinischen Soteriologie* (WMANT 60), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1989.
- BROCK, Sebastian P.: Translating the Old Testament. In: Hugh G. M. Williamson – Donald A. Carson (eds.): *It is Written: Scripture Citing Scripture. Essays in Honour of Barnabas Lindars*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 87-98.
- COLLINS, John J.: *Daniel. A Commentary on the Book of Daniel. With an essay "The Influence of Daniel on the New Testament" by Adela Yarbro Collins* (Hermeneia. A Critical and Historical Commentary on the Bible), Minneapolis, MN: Fortress, 1993.
- DEISSLER, Alfons: *Die Psalmen* (WB.KK), Düsseldorf: Patmos, 1964.
- DIETRICH, Manfred – LORETZ, Oswald – SANMARTIN, Joaquín: *Die keilalphabetischen Texte aus Ugarit, Ras Ibn Hani und anderen Orten = The Cuneiform alphabetic texts from Ugarit, Ras Ibn Hani and other places. KTU3* (AOAT 360/1), Münster: Ugarit-Verlag, ³2013.
- DITOMMASO, Lorenzo: Penitential Prayer and Apocalyptic Eschatology in Second Temple Judaism. In: Ken M. Penner – Cecilia Wassen – Jeremy Penner (eds.): *Prayer and poetry in the Dead Sea Scrolls and related literature. Essays in honor of Eileen Schuller on the occasion of her 65th birthday* (StTDJ 98), Leiden – Boston – Brill, 2012, 115-133.
- DOHMEN, Christoph: *Exodus 19–40* (HThKAT 2), Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 2004.

- DUBOVSKÝ, Peter: Boží hnev v mezopotámských kráľovských nápisoch a v Knihe Exodus, *StBiSl* 2 (2/2010) 112-122.
- FINSTERBUSCH, Karin: Ich habe meine Tora in ihre Mitte gegeben, *BZ* 49 (2005) 86-92.
- FISCHER, Georg: *Jeremia 1–25* (HThKAT), Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 2005.
- FOX, Joshua: *Semitic noun patterns* (HSS 52), Winona Lake: Eisenbrauns, 2003.
- FRAENKEL, Detlef – MUNNICH, Olivier – ZIEGLER, Joseph (eds.): *Susanna, Daniel, Bel et Draco. Versionis iuxta "Theodotionem" fragmenta; iuxta LXX interpretes textum plane novum* (Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum 16,2; Göttingen, ²1999).
- FRANZ, Matthias: *Der barmherzige und gnädige Gott. Die Gnadenrede vom Sinai (Exodus 34,6-7) und ihre Parallelen im Alten Testament und seiner Umwelt* (BWANT 160), Stuttgart: Kohlhammer, 2003.
- GESENIUS, Wilhelm: *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament. 4. Lfg. Nun – Pe*, Berlin – Heidelberg – New York: Springer, ¹⁸2007.
- HATCH, Edwin – REDPATH, Redpath A.: *A concordance to the Septuagint and the other Greek versions of the Old Testament. (Including the apocryphal books). Vol I. A-I*, Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1954. (= HRCS)
- HAUSMANN, Jutta: נָלַח sālah, *TDOT* X (1999) 258-265.
- HELBING, Robert: *Die Kasussyntax der Verba bei den Septuaginta. Ein Beitrag zur Hebraismenfrage und zur Syntax der Koinh*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1928.
- HOPPE, Leslie J.: The Afterlife of a Text. The Case of Solomon's Prayer in 1 Kings 8, *LA* 51 (2001) 9-30.
- HOSSFELD, Frank-Lothar – ZENGER, Erich: *Psalmen 101–150* (HThKAT), Freiburg – Basel – Wien et al.: Herder, 2008.
- CHANTRAINE, Pierre: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots. I: A-K*, Paris: Klincksieck, 1968.
- JANOWSKI, Bernd: *Sühne als Heilsgeschehen. Traditions- und religionsgeschichtliche Studien zur Sühnetheologie der Priesterschrift. Zweite, durchgesehene und um einen Anhang erweiterte Auflage* (WMANT 55), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, ²2000.
- JAPHET, Sara: *2 Chronik* (HThKAT), Freiburg – Basel – Wien: Herder, 2003.
- JOHNSTONE, William: From the Mountain to Kadesh, with special reference to Exodus 32,30-34,29. In: Marc Vervenne and Johan Lust (eds.): *Deuteronomy and Deuteronomistic Literature. Festschrift C.H.W. Brekelmans* (BETL 133), Leuven: University Press, 1997, 449-467.
- JONES, Gwilym H.: *1 and 2 Kings. Based on the revised standard version. Volume II: 1 Kings 17:1–2 Kings 25:30* (NCBC), Grand Rapids – London: Eerdmans e.a, 1984.
- JOOSTEN, Jan: Language as Symptom: Linguistic Clues to the Social Background of the Seventy, *Text* 23 (2007) 69-80.
- JOOSTEN, Jan: Reflections on the 'Interlinear Paradigm' in Septuagintal Studies. In: Raija Jokiranta – Anssi Voiti (eds.): *Scripture in Transition. Essays on Septuagint, Hebrew Bible, and Dead Sea Scrolls in Honour of Raija Sollamo* (JSJSup 126), Leiden – Boston: Brill, 2008, 163-178.
- JOOSTEN, Jan: נָלַח 'Benevolence', and ἔλεος, 'Pity'. Reflections on Their Lexical Equivalence in the Septuagint. In: Jan Joosten: *Collected studies on the Septuagint*.

- From language to interpretation and beyond (FAT 83), Tübingen: Mohr Siebeck, 2012, 97-111.
- KITTEL, Rudolf: *Die Psalmen. Übersetzt und erklärt. Mit einem Nachwort* (KAT 13), Leipzig: A. Deichertsche D. Werner Scholl, ⁶1929.
- KNOPPERS, Gary N.: Prayer and Propaganda: Solomon's Dedication of the Temple and the Deuteronomist's Program, *CBQ* 57 (1995) 229-256.
- VAN DER KOOIJ, Arie: Perspectives on the Study of the Septuagint: Who are the Translators? In: Ed Noort – Florentino García Martínez (eds.): *Perspectives in the Study of the Old Testament and Early Judaism. A Symposium in Honour of Adam S. van der Woude on the Occasion of His 70th Birthday* (VTSup 73), Leiden – Boston – Köln: Brill, 1998, 214-229.
- KRAVITZ, Kathryn F.: Biblical Remedial Narratives: The Triumph of the Trophies. In: Diane M. Sharon – Kathryn F. Kravitz (eds.): *Bringing the Hidden to Light. The Process of Interpretation. Studies in Honor of Stephen A. Geller*, Winona Lake: Eisenbrauns, 2007, 115-128.
- LABAHN, Antje: *Wort Gottes und Schuld Israels. Untersuchungen zu Motiven deuteronomistischer Theologie im Deuterocesajabuch mit einem Ausblick auf das Verhältnis von Jes 40-55 zum Deuteronomismus* (BWANT 143), Stuttgart – Berlin – Köln: Kohlhammer, 1999.
- LEVINE, Baruch A.: *Numbers 1–20. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 4A), New York: Doubleday, 1993.
- MARK, Martin: "Mein Angesicht geht" (Ex 33,14). *Gottes Zusage personaler Führung* (HBS 66), Freiburg im Breisgau et al.: Herder Verlag GmbH, 2011.
- MCCONVILLE, Gordon J.: 1 Kings 8:46-53 and the Deuteronomic Hope, *VT* 42 (1992) 358-369.
- MILGROM, Jacob: *Numbers. The Traditional Hebrew Text with the New JPS Translation* (JPSTC 4), Philadelphia: The Jewish Publication Society, 1990.
- MILGROM, Jacob: *Leviticus 1–16. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 3), New York et al.: Doubleday, 1991.
- MILGROM, Jacob: *Leviticus 17–22. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 3A), New York et al.: Doubleday, 2000.
- MOBERLY, Walter R. L.: *At the Mountain of God: Story and Theology in Exodus 32-34* (JSOTSup 11), Sheffield: Sheffield Academic Press, 1983.
- MURAOKA, Takamitsu: *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Louvain – Paris – Walpole: Peeters, 2009.
- MURAOKA, Takamitsu: *A Greek ≈ Hebrew/Aramaic Two-Way Index to the Septuagint*, Louvain – Paris – Walpole: Peeters, 2010.
- NEWING, Edward G. – CONRAD, Edgar W. (eds.): *Perspectives on Language and Text. Essays and Poems in Honor of Francis I. Andersen's 60th Birthday, July 28, 1985*, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 1987.
- NICCACCI, Alviero: Consecutive Waw. In: Geoffrey Khan (ed.): *Encyclopedia of Hebrew language and linguistics*. Vol. I: A-F, Leiden – Boston: Brill, 569-572.
- NIDA, Eugene Albert – SMITH, Rondal B. – LOUW, Johannes Petrus: *Greek-English lexicon of the New Testament based on semantic domains. Volume I: Introduction & Domains*, New York: United Bible Societies, ³1989.

- Nie všetci budú spasení* [online]. [cit. 2015-10-07]. Dostupné na internete: <http://www.lifeneews.sk/content/nie-v%C5%A1etci-bud%C3%BA-spa-sen%C3%AD>.
- Nie všetci budú spasení II.* [online]. [cit. 2015-10-07]. Dostupné na internete: <http://www.lifeneews.sk/content/nie-v%C5%A1etci-bud%C3%BA-spa-sen%C3%AD-ii>.
- Nie všetci budú spasení III.* [online]. [cit. 2015-10-07]. Dostupné na internete: <http://www.lifeneews.sk/content/nie-v%C5%A1etci-bud%C3%BA-spa-sen%C3%AD-iii>.
- NIELSEN, Eduard: *Deuteronomium* (HAT I/6), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1995.
- OLIVIER, J. P. J. (Hannes): םלס. In: Willem A. VanGemeren (ed.): *New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis*. Vol. III, Grand Rapids: Zondervan, 259-264.
- OLMO LETE, Gregorio – SANMARTÍN, Joaquín: *A Dictionary of the Ugaritic Language in the Alphabetic Tradition. Part Two: [l – z]; English Version Edited and Translated by Wilfred G. E. Watson* (HdO 67), Leiden – Boston: Brill, 2004.
- PAGANINI, Simone: *Deuteronomio. Nuova versione, introduzione e commento* (Libri biblici. Primo testamento 5), Milano: Paoline, 2011.
- PANCZOVÁ, Helena: Technika prekladu z biblickej gréčtiny: problém hebraizmov. In: Blažej Štrba (ed.): *Studia Biblica Slovaca 2007*, Svit: KBD, 2008, 89-95.
- PANCZOVÁ, Helena: *Grécko-slovenský slovník. Od Homéra po kresťanských autorov*, Bratislava: Lingea, 2012.
- PANCZOVÁ, Helena: Technika prekladu z biblickej gréčtiny (3): Septuaginta ako výsledok a ako východisko – príklad hebrejizmov vo Veľpiesni, *StBiSl* 6 (2/2014) 197-204.
- PASSIONI DELL'ACQUA, Anna: Translating as a Means of Interpreting: The Septuagint and Translation in Ptolemaic Egypt. In: Martin Karrer – Wolfgang Kraus (Hrsg.): *Die Septuaginta – Texte, Theologien, Einflüsse. 2. Internationale Fachtagung veranstaltet von Septuaginta Deutsch (LXX.D)*, Wuppertal 23.–27.7.2008; unter Mitarbeit von Martin Meiser (WUNT 252), Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, 322-339.
- PIETERSMA, Albert: A New Paradigm for Addressing Old Questions: The Relevance of the Interlinear Model for the Study of the Septuagint. In: Johann Cook (ed.): *Bible and Computer. The Stellenbosch AIBI-6 Conference. Proceedings of the Association Internationale Bible et Informatique “From Alpha to Byte”* University of Stellenbosch 17-21 July, 2000, Leiden: Brill, 2002, 337-364.
- PLÖGER, Otto: *Das Buch Daniel* (KAT 18), Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1965.
- REZETKO, Robert – YOUNG, Ian: *Historical Linguistics and Biblical Hebrew. Steps Toward an Integrated Approach* (SBLANEM 9), Atlanta, GA: SBL Press, 2014.
- SAKENFELD, Katharine Doob: The Problem of Divine Forgiveness in Numbers 14, *CBQ* 37 (1975) 316-330.
- SCORALICK, Ruth: *Gottes Güte und Gottes Zorn. Die Gottesprädikationen in Exodus 34,6f und ihre intertextuellen Beziehungen zum Zwölfprophetenbuch* (HBS 33), Freiburg et al.: Herder, 2002.
- SEEBASS, Horst: *Numeri. 2. Teilband. Numeri 10,11–22,1* (BKAT 4.2), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 2003.

- SCHAPER, Joachim: *Eschatology in the Greek psalter* (WUNT II 76), Tübingen: Mohr Siebeck, 1995.
- SCHAPER, Joachim: The Concept of the Translator(s) in the Contemporary Study of the Septuagint. In: Kristin De Troyer – Michael T. Law – Marketta Liljeström (eds.): *In the Footsteps of Sherlock Holmes: Studies in the Biblical Text in Honour of Anneli Aejmelaeus*. Studies in the Biblical Text in Honour of Anneli Aejmelaeus (CBET 72), Leuven – Paris – Walpole, MA: Peeters, 2014, 31-46.
- SCHENKER, Adrian: *Das Neue am neuen Bund und das Alte am alten. Jer 31 in der hebräischen und griechischen Bibel, von der Textgeschichte zu Theologie, Synagoge und Kirche* (FRLANT 212), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.
- SCHMIDT, Werner H.: Gott und Mensch in Ps. 130: Formgeschichtliche Erwägungen, *ThZ* 22 (1966) 241-253.
- SCHÜLE, Andreas: An der Grenze von Schuld und Vergebung: סלח im Alten Testament. In: Jürg Luchsinger – Markus Saur – Hans-Peter Mathys (Hrsg.): "... *der seine Lust hat am Wort des Herrn!*". Festschrift für Ernst Jenni zum 80. Geburtstag (AOAT 336), Münster: Ugarit-Verlag, 2007, 309-329.
- STAMM, Johann Jakob: סלח slh vergeben, *THAT* II (1979) 150-160.
- SUNG, Chong-Hyon: *Vergebung der Sünden. Jesu Praxis der Sündenvergebung nach den Synoptikern und ihre Voraussetzungen im Alten Testament und frühen Judentum* (WUNT II,57), Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1993.
- ŠTRBA, Blažej: Lútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristik Boha s ich hebrejským originálom, *StBiSl* 7 (1/2015) 22-59.
- ŠTRBA, Blažej: Návrat k žalmovej modlitbe o zmilovanie (v tlači).
- TIŇO, Jozef (ed.): *Exodus* (KSZ 3), Trnava: Dobrá kniha, 2013.
- TROPPER, Josef: *Ugaritische Grammatik* (AOAT 273), Münster: Ugarit-Verlag, 2000.
- VAN DER LUGT, Pieter: *Cantos and Strophes in Biblical Hebrew Poetry with Special Reference to the First Book of the Psalter* (OTS 57), Leiden – Boston: Brill, 2006.
- VAN DER LUGT, Pieter: *Cantos and Strophes in Biblical Hebrew Poetry II. Psalms 42–89* (OTS 57), Leiden – Boston: Brill, 2010.
- VAN DER LUGT, Pieter: *Cantos and Strophes in Biblical Hebrew Poetry III. Psalms 90–150 and Psalm 1* (OTS 63), Leiden – Boston: Brill, 2014.
- VANONI, Gottfried: Wie Gott Gesellschaft wandelt. Der theologische Grund der YHWH-Furcht nach Psalm 130,4. In: Walter Groß – Sean McEvenue – Georg Braulik (Hrsg.): *Biblische Theologie und gesellschaftlicher Wandel: Für Norbert Lohfink*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 1993, 330-344.
- ZENGER, Erich: Übersetzungstechniken und Interpretationen im Septuagintapsalter. Am Beispiel von Ps 129 (130 MT). In: Martin Karrer – Wolfgang Kraus (Hrsg.): *Die Septuaginta – Texte, Theologien, Einflüsse. 2.* Internationale Fachtagung veranstaltet von Septuaginta Deutsch (LXX.D), Wuppertal 23.–27.7.2008; unter Mitarbeit von Martin Meiser (WUNT 252), Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, 523-543.

Zhrnutie

Možno stanoviť hranice Božiemu odpusteniu? Mohlo by byť, že by Boh nemohol odpustiť? Podobné otázky stáli pri zrode tejto štúdie, ktorá vychádza zo slovotvorného hebrejského koreňa *slh* a skúma jeho využitie v jednotlivých prípadoch masoretského textu. Prieskum sleduje aj prekladové voľby tohto termínu v Septuaginte. Použitie hebrejského termínu v rôznych literárnych kontextoch a jeho odlišené výkladové voľby v Septuaginte svedčia o postupnom vývoji náuky o Božom odpustení, ktoré nie je podmienené veľkosťou hriechu, ak nie iba úplným odvrátením sa Izraela od svojho Boha.

Kľúčové slová: Božie odpustenie, *slh*, hriech, preklad Septuaginty, starozákonná teológia.

Summary

Can there be set any limits to God's forgiveness? Could it be that God could not forgive? Similar questions motivated this research, which is based on the Hebrew root *slh* and explores its use in each occurrence within the Masoretic text. The inquiry examines the translation options of the Septuagint for this term. The usage of the Hebrew term in various literary contexts and its different interpretative choices made by the Septuagint indicate gradual development in the teaching about God's forgiveness, which is not conditioned by the gravity of sin, but only by a complete turning of Israel away from its God.

Keywords: God's forgiveness, *slh*, sin, the Septuagint translation, Old Testament theology.

Blažej Štrba
Univerzita Komenského v Bratislave
Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta
Banská 28, 976 32 BADÍN
Slovakia
Blazej.Strba@frcth.uniba.sk

Contents

Treaties

Jeremy CORLEY

Tripartite Creation in Sirach 16:26–17:4 155-184

Blažej ŠTRBA

Boundless Is God's Forgiveness? The Hebrew Root *slh* and Its
Greek Translations as an Essential Element of the Old Testament
Theology of Forgiveness 185-219

Juraj FENÍK

Temporarily Barren: Elizabeth and the Transformation of Women
in Luke's Gospel 220-247

Ladislav TICHÝ

"Be Merciful" (Luke 6:36) in the Context of the New
Testament 248-264

Dagmar KRÁĽOVÁ

"For His Mercy Is Everlasting". An Outline of the Correlation
between Integrity and Mercy in Selected Biblical Characters and
Its Clarification from the Psychological Point of View 265-282

Abstracts and reviews 283-306

Communications and references 307-310

Obsah

Štúdie

<i>Jeremy CORLEY</i> Tripartite Creation in Sirach 16:26–17:4	155-184
<i>Blažej ŠTRBA</i> Bezhraničné Božie odpustenie? Hebrejský koreň <i>slh</i> a jeho grécke preklady ako základný prvok teológie Starého zákona o odpustení	185-219
<i>Juraj FENÍK</i> Dočasne neplodná: Alžbeta a premena žien v Lukášovom evanjeliu	220-247
<i>Ladislav TICHÝ</i> “Bud’te milosrdní” (Lk 6,36) v kontextu Nového zákona	248-264
<i>Dagmar KRÁĽOVÁ</i> “Lebo jeho milosrdenstvo je večné”. Náčrt korelácie integrity a milosrdenstva u vybraných biblických postáv a jej osvetlenie z psychologického hľadiska	265-282
Abstrakty a recenzie	283-306
Správy a oznamy	307-310